

ΧΡΥΣΗΙΑ ΔΗΜΟΥΛΙΔΟΥ

ΤΑ ΔΑΚΡΥΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

10η ΧΙΛΙΑΔΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Τα δάκρυα του Θεού**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Χρυσήδα Δημουλίδου
ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Μαρία Μπανούση
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Χρυσούλα Μπουκουβάλα
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά

© Χρυσήδα Δημουλίδου, 2005, 2015
© Φωτογραφιών εξωφύλλου: Stephen Carroll/Trevillion Images,
Altin Osmanaj/123 rf.com
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2015

Πρώτη έκδοση: Εκδόσεις Λιβάνη, 2005
Δεύτερη έκδοση: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.,
Φεβρουάριος 2015, 10.000 αντίτυπα

ISBN 978-618-01-0525-4

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισιμιά, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Έδρα: Τατοΐου 121, 144 52 Μεταμόρφωση
Βιβλιοπωλείο: Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr • www.psychogios.gr

PSYCHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Head Office: 121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece
Bookstore: 13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr • www.psychogios.gr

ΧΡΥΣΗΙΔΑ
ΔΗΜΟΥΛΙΔΟΥ

ΤΑ
δάκρυα
ΤΟΥ ΘΕΟΥ

ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

Τα τριαντάφυλλα δε μυρίζουν πάντοτε, Λιβάνης, 1997
Το βαλς των πορσελάνινων άστρων, Λιβάνης, 1998
Πόθοι στα φτερά των αγγέλων, Λιβάνης, 1999
Όταν το χιόνι χόρευε με τη φωτιά, Λιβάνης, 1999
Άντρες; Ευχαριστώ, δε θα πάρω, Λιβάνης, 2000
Η σκοτεινή πλευρά του ήλιου, Λιβάνης, 2004
Μην πυροβολείτε τη νύφη, Λιβάνης, 2006
Ένα κομμάτι ουρανού, Λιβάνης, 2007

Για παιδιά

Ο Πρασινοπασχαλιάς, Λιβάνης, 2005
Η φαντασμένη τριανταφυλλιά, Λιβάνης, 2005
Το αστεράκι που έπεσε στη γη, Λιβάνης, 2007
Η μαργαριταρένια πολιτεία, Λιβάνης, 2007
Χαρούλης, το χελιδόνι του χειμώνα, Διάπλαση, 2013

Από τις Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ κυκλοφορούν:

Το σταυροδρόμι των ψυχών, 2009
Πόσο κοστίζει η βροχή;, 2010
Μερσέντες Χιλ, 2010
Οι αγγελιαφόροι του πεπρωμένου, 2011
Ο λύκος της μοναξιάς, 2011
Οι τρεις υποσχέσεις, 2012
Το σπίτι των σκιών, 2013
Το κελάρι της ντροπής, 2014

Για παιδιά

Ο Ελληνούλης, το χάρτινο καραβάκι, 2011
Μπόνγκ, το θαρραλέο αεροπλανάκι, 2012

Από τις Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ ετοιμάζονται

οι επανεκδόσεις των:

Η γυναίκα της σοφίτας
Τον άντρα σου κεράτωνα και μάγια μην του κάνειis
Ο γιος της βροχής
Το φιλί του δράκου
Σουίτα στον Παράδεισο

ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΕΧΕΤΕ ΔΕΙΠΟΤΕ παιδάκια πέντε, έξι, οχτώ χρόνων να μαλ-
λιοτραβιούνται πεσμένα στα χώματα για μια χούφτα αλεύ-
ρι; Μια χούφτα αλεύρι... Κι όμως, με αυτή τη χούφτα, λίγο νερό
και αλάτι θα έπλαθε η μάνα πέντ' έξι άθλιες πιτούλες και θα ξε-
γέλαγε την πείνα της οικογένειας. Αν μάλιστα είχε περισσέψει
και κάτι απ' το σχεδόν πάντα άδειο τραπέζι μας, τότε η χαρά θα
'ταν διπλή, γιατί με αυτό το περίσσευμα θα γιόμιζε τα πιτάκια,
που θα φάνταζαν τεράστια στα μάτια μας, όσο ήταν και η πεί-
να στα στομάχια μας!

Σκληρά εκείνα τα χρόνια στο ξερονήσι που γεννήθηκα. Λίγο
μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, γύρω στο 1924 ή 1925 –δε
θυμόταν ακριβώς η μάνα–, ήρθα στον κόσμο μέσα στο καλυβό-
σπιτο του Θανάση και της Μαρίτσας, άγρια ξημερώματα, στη
γιορτή του πατέρα μου, του Αγίου Αθανασίου, στις 18 του Γε-
νάριου. Τουλάχιστον η μάνα θυμόταν την ημερομηνία λόγω της
γιορτής του πατέρα, αλλά για τη χρονολογία δεν ήταν σίγουρη.

Και ποια ήταν η Μαρίτσα για να θυμάται τώρα χρονολογίες;
Μια αγράμματη, πάμφτωχη κοπέλα, που το μόνο φως που είδε
στη ζωή της ήταν όταν γνώρισε τον πατέρα μου. Δεκαπέντε εκεί-
νη, δεκαοχτώ αυτός, έγιναν ζευγάρι. Ορφανός και έρημος, βρέ-
θηκε κατά τύχη στο νησί για μια μέρα και έμεινε εκεί για πάντα,
γιατί τα μάτια της μάνας μου λιθοβόλησαν την καρδιά του και
τη λάβωσαν. Κεραυνοβόλος έρως! Παντρεύτηκαν αμέσως, προς

μεγάλη χαρά της οικογένειας της νύφης, που ήθελε να ξεφορτωθεί ένα στόμα παραπάνω. Με δανεικό νυφικό –ένα απλό άσπρο φόρεμα– έγινε ο γάμος και την επομένη ξύπνησαν στο καλύβι που εν τω μεταξύ είχε προλάβει να χτίσει ο γαμπρός λίγο πιο έξω απ’ τη Χώρα. Ένα δωμάτιο όλο κι όλο, φτιαγμένο από πέτρα, ξύλο και λάσπη. Ένα στρώμα καταγής, ένα μαξιλάρι, μια κουβέρτα, δυο πιάτα, ένα ποτήρι, δυο κουτάλια κι ένα μαχαίρι ήταν όλη κι όλη η περιουσία τους την πρώτη μέρα του γάμου τους. Και πολλά ήταν.

Στρώθηκε ο νεαρός γαμπρός στη δουλειά αμέσως. Στην αρχή ψάρευε για λογαριασμό κάποιου ψαρά που είχε ένα καΐκι. Σιγά σιγά, με αιματηρές οικονομίες, κατόρθωσε και αγόρασε μια μεταχειρισμένη σαπιόβαρκα και άρχισε να πουλάει το εμπόρευμα του για δικό του λογαριασμό. Έτσι, τα πράγματα, κουτσά στραβά, πήγαν καλύτερα για το νεαρό ζευγάρι, που μπόρεσε να αγοράσει τα απαραίτητα για το σπιτικό του και να το σουλουπώσει λιγάκι.

Πολλά γράμματα δε γνώριζε ο δόλιος, ίσα ίσα να γράφει το όνομά του, όμως ήταν περήφανος, εργατικός και αγαπούσε την οικογένειά του.

Με βάφτισαν Ευγενία, το όνομα της νεκρής μάνας του, που την έχασε δύο χρόνων, και ήμουν το δεύτερο κατά σειρά παιδί μετά τον αδελφό μου τον Μαρή, που είχε το χτικιό κι όλο έβηχε, κυρίως τα βράδια... Κι όσο κι αν προσπαθούσε η μάνα να κρατήσει τη φωτιά στο τζάκι με ό,τι έβρισκε, ακόμη και με ξεραμένα κόπρανα ζώων, το δωμάτιο πάντα ήταν υγρό και το μόνο που το ζέσταινε ήταν η αγάπη που είχαμε μεταξύ μας.

Μετά από μένα η μάνα γέννησε ακόμη ένα αγόρι, τον Λίνο, και δυο χρόνια αργότερα άλλα δυο παιδιά, δίδυμα, ένα αγόρι, τον Τζώρτζη, κι ένα κορίτσι, τη Ρηνούλα. Τρεις μήνες μετά ο πρωτότοκος, ο Μαρής, έφτυσε αίμα και πέθανε. Το χτικιό τον είχε φάει, παρ’ όλα τα γιατροσόφια με βότανα απ’ τον γέροντα του

νησιού, γιατί γιατρός δεν υπήρχε στο νησί και του πατέρα δεν του περίσσευαν λεφτά όχι για τον γιατρό, αλλά ούτε καν για τα εισιτήρια ως την πρωτεύουσα. Ήταν δεν ήταν έξι χρόνων. Θυμάμαι πως ο πατέρας έκλαψε εκείνη τη μέρα, όμως η μάνα φάνηκε ότι ξαλάφρωσε από κάποιο βάρος κι ένα στόμα παραπάνω.

Θάψανε τον Μαρή στην αυλή, γιατί δεν υπήρχαν χρήματα ούτε για τον παπά. Είπε ο πατέρας μια προσευχή και σταθήκαμε όλοι γύρω απ' τον λάκκο, να βλέπουμε το κορμάκι του αδελφού μας να το σκεπάζουν τα χώματα απ' το φτυάρι. Ούτε φέρετρο ούτε λουλούδια ούτε κλάματα. Μήπως καταλάβαινα και πολλά; Ήμουν πέντε χρόνων, ο Λίνος τρία και τα δίδυμα τριών μηνών.

Δε θυμάμαι πολλά, αλλά σίγουρα εκείνο που θυμάμαι πολύ καλά είναι ότι πείναγα. Πείναγα συνεχώς. Το πρωί η μάνα έβραζε νερό στο τζάκι και μετά έριχνε μέσα ζάχαρη και ό,τι μπαγιάτικο ψωμί υπήρχε ή είχε αρχίσει να μουχλιάζει, και αυτό ήταν το πρωινό μας. Το μεσημέρι όλο και κάποιο ψάρι θα έφερνε ο πατέρας στο σπίτι, και όταν είχε καλή ψαριά και πούλαγε, τότε έφερνε και ρύζι και πατάτες και αλεύρι και γάλα και ό,τι καλό έβρισκε στη Χώρα και είχαμε γιορτή. Όμως συνήθως δεν κουβαλούσε και πολλά πράγματα, αφού έπρεπε να αποταμιεύει χρήματα για τον χειμώνα, που θα 'ταν δύσκολες οι ψαριές. Τότε τρώγαμε μόνο πατάτες, φασόλια, χόρτα και το βράδυ σκέτο ψωμί που ζύμωνε η μάνα. Το ζυμωτό ψωμί ήταν η κύρια διατροφή μας, αυτό μας χόρταινε. Γι' αυτό ο πατέρας φρόντιζε το αλεύρι να μη λείπει ποτέ απ' το σπίτι.

Ήμασταν τυχεροί σ' αυτό, γιατί πούλαγε τα καλύτερα ψάρια του στον μοναδικό μυλωνά του νησιού κι έπαιρνε μπόλικο αλεύρι. Και η μάνα είχε εφεύρει χιλιάδες τρόπους να παρασκευάζει ψωμί, πίτες, κουλούρια, παξιμάδια. Το λάτρευα το ψωμί και ακόμη το λατρεύω.

Οι βοριάδες του χειμώνα ήταν τόσο λυσσαλέοι, που νόμιζες ότι είχαν βαλθεί να γκρεμίσουν τους τοίχους του σπιτιού μας·

ευτυχώς, όμως, άντεχε. Σε εκείνο το μεγάλο δωμάτιο με το χτιστό τζάκι που ήταν και κουζίνα μαζί, κοιτάζαμε τρομαγμένοι την ξύλινη πόρτα που έτριξε και βρόνταγε συνεχώς και αναρωπιόμασταν πόσο θα αντέξει στα χτυπήματα του ανέμου. Για κρεβάτια είχαμε στρωσίδια από άχυρο και για τραπέζι ένα χοντρό σετόνι χάμω, κι εμείς οκλαδόν γύρω του.

Όμως υπήρχε ομόνοια και αγάπη στο σπίτι μας και αυτό κάπως γλύκαινε τη φτώχεια μας και την κατά τα άλλα πικρή ζωή μας. Ύστερα, δεν είχαμε λόγους να παραπονιόμαστε, γιατί αυτός ήταν ο τρόπος ζωής των νησιωτών εκεί, εκτός από τρεις τέσσερις οικογένειες που ζούσαν σε μεγαλύτερα και καλύτερα σπίτια, που έτρωγαν κρέας και πουλερικά, που είχαν πάντα φαγώσιμα στο τραπέζι τους και διαφέντευαν τη ζωή των υπολοίπων.

Αυτός ο τρόπος ζωής ήταν και ο λόγος που οι γονείς και τα αδέρφια της μάνας μου δεν είχαν επαφή μεταξύ τους. Οι περισσότεροι ξεριζώθηκαν γι' άλλους τόπους και έχασαν κάθε επικοινωνία, γιατί το ένστικτο της επιβίωσης είναι ισχυρότερο από οποιοδήποτε δεσμό, ακόμα και αν πρόκειται για το ίδιο σου το αίμα. Κι ενώ γνώριζα ότι είχα παππούδες, θείους, ξαδέλφια, για μένα δε σήμαιναν τίποτα. Οι μόνοι άνθρωποι στον κόσμο που με ενδιέφεραν ήταν όσοι έμεναν στο καλυβόσπιτό μας. Αυτός ήταν όλος κι όλος ο κόσμος που ήξερα και ποτέ δεν απομακρυνόμουν από κοντά του. Ζώντας έξω απ' τη Χώρα, σχεδόν μόνοι μας, αποξενωθήκαμε, χωρίς να νιώθουμε την ανάγκη της συντροφιάς των άλλων.

Έναν χρόνο μετά τον χαμό του Μαρή, εκείνα τα Χριστούγεννα, ο καιρός είχε αγριέψει για τα καλά και ο χιονιάς χόρρευε σαν τρελομεθυσμένος σε όλο το νησί. Η μάνα επέμενε πως αυτά που είχαμε, και κυρίως αλεύρι και τραχανά, έφταναν και περισσεύαν για να στρωθεί γιορτινό τραπέζι. Όμως ο πατέρας είχε πειστώσει.

«Όχι, δε γίνεται, μωρέ γυναίκα, γιορτή μέρα να φάμε ψωμο-

τράχανο. Θα κατεβώ στον γιαλό κι όλο κάποιιο παλιόψαρο θα τσιμπήσει τ' αγκίστρι».

«Αποτρελάθηκες, Θανάση μου; Δεν ακούς τ' αγέρι πώς βροντά την πόρτα μας και ξεσηκώνει μέχρι και τις πέτρες από καταής;»

«Δεν πά' να σηκώνει και σπίτια! Εγώ θα πάγω, και θα δεις πως απόψε θα 'χουμε μπόλικο και καλό ψάρι στο τραπέζι μας. Να φάνε η Ευγενιώ, το Ρηνιώ μας, που χρειάζεται σουπίτσα γιατί κρύγιωσε, εσύ, που μ' αδυνάτισες».

«Δεν πεινάω εγώ και της Ρηνιώς θα της κάμω τραχανόσουπα και θα γιάνει. Άραξε χάμω, άνδρα μου, και άσε τις ψαριές για άλλη μέρα. Να κοπάσει πρώτα ο βοριάς, να γαληνέψει η κυραθάλασσα, που έχει τις φούριες της σήμερα».

Όμως ο πατέρας ήταν πεισματάρης, αγύριστο κεφάλι. Τράβηξε απ' τον τοίχο την κάπα του, φόρεσε τις γαλότσες του, τον μάλλινο πλεκτό σκούφο, άρπαξε το καλάμι και το πανέρι κι έφυγε, αφού πρώτα μας αγκάλιασε σφιχτά έναν έναν και μας φίλησε στο μέτωπο.

«Ευγενιώ, στρώσε με τη μάνα σου το τραπέζι και ρίξε μπόλικη θράκα στη φωτιά. Σήμερα θα το γιορτάσουμε!»

Φίλησε τη μάνα μου στο μάγουλο κι έκλεισε με βρόντο την πόρτα. Η μάνα έμεινε κάμποση ώρα ακίνητη στο παραθύρι να κοιτάζει έξω, ακόμη κι όταν εκείνος χάθηκε απ' τα μάτια της. Εγώ έκαμα ό,τι μου όρισε ο πατέρας και μετά στρωθήκαμε με τη σειρά όλοι μας πάνω στα στρωσίδια απέναντι απ' την πόρτα να περιμένουμε να επιστρέψει.

Οι ώρες κύλησαν αργά, η πείνα άρχισε να κλοτσάει τα στομάχια μας, όμως η πόρτα δεν έλεγε ν' ανοίξει. Τα μάτια της μάνας είχαν βουρκώσει από ώρα, δεν την άντεχε άλλο αυτή την αναμονή. Πετάχτηκε όρθια και φόρεσε γρήγορα το μοναδικό πανωφόρι της και τύλιξε το κεφάλι με μια χοντρή μαντίλα. Έσκυψε εμπρός μου, μου έπιασε τους ώμους και με κοίταξε ίσια στα μάτια.

«Ευγενιώ παιδί μου, πάω να φέρω πίσω τον πατέρα σου, γιατί μου φαίνεται πως άδικα προσπαθεί να πιάσει ψαριά. Πρόσεχε τα αδέρφια σου μέχρι να επιστρέψουμε. Δε θα αργήσουμε».

Βγήκε μες στο τσουχτερό κύο, ενώ οι πρώτες νιφάδες είχαν κιόλας βάψει με ένα αγνό άσπρο το χώμα και τη σαπιόβαρκα που είχαμε ανάποδα πιο κάτω, μην την τσακίσει το κύμα.

Αγκάλιασα τα τρία αδέρφια μου και άρχισα να τους λέω ένα παραμύθι, μια ιστορία τελείως δική μου, για ένα παλικάρι που πάλευε με θεριά και τα νικούσε, κι εκείνα με άκουγαν μαγεμένα.

Ο κρότος της πόρτας, που άνοιξε απότομα, έφερε τον χιονιά στα πρόσωπά μας και μια μάνα βρεμένη ως το κόκαλο και με μάτια πρησμένα απ' το κλάμα. Στο ένα χέρι της κρατούσε το πανέρι του πατέρα με τρία μεγάλα ψάρια που ακόμη σπαρταρούσαν και στο άλλο μια γαλότσα και τον μπλε σκούφο που του είχε πλέξει με τα χέρια της.

«Δεν τον βρήκα», μας είπε τρέμοντας, «όμως θα 'ρθει. Θα δείτε πως αύριο θα 'ρθει».

Μετά ξέσπασε σε κλάματα.

Όμως ο πατέρας δεν ήρθε ούτε την επόμενη ούτε τη μεθεπόμενη ούτε τις υπόλοιπες μέρες. Ότι είχε απομείνει απ' αυτόν ήταν μια γαλότσα και ο μπλε σκούφος. Τον είχε αρπάξει το κύμα και τον πέταξε στην αγκαλιά της θάλασσας. Κι εκείνη, κυρά σκληρή και αδιαπραγμάτευτη, τον τσάκισε πρώτα στα βράχια και μετά τον κατάπιε στα σωθικά της.

Η μάνα κράτησε τον σκούφο κι έθαψε τη γαλότσα δίπλα στο μνήμα του Μαρή. Ύστερα, για πρώτη φορά μετά από χρόνια, κατέβηκε στη Χώρα και αγόρασε τρόφιμα και μαύρη μπογιά από το μοναδικό μπακάλικο. Γύρισε και έβαψε κατάμαυρα όλα της τα ρούχα, δηλαδή τρία φορέματα και μια κάπα, το σπίτι της, την καρδιά της. Για τη μάνα η ζωή σταμάτησε εκείνα τα Χριστούγεννα του 1931, και αν ζούσε, ήταν για χάρη μας.

Το νέο μαθεύτηκε στο νησί και κάποιοι, πέντ' έξι δηλαδή, ήρ-

θαν να τη συλλυπηθούν και να φέρουν τρόφιμα και κάποια ρούχα. Ανάμεσά τους κι ένας ψηλός, χοντρός άντρας με παχύ μουστάκι και περιποιημένη, καθαρή φορεσιά. Ήταν ο Ρούσσοσ, ο πρόεδρος του χωριού, ο πιο καλοξωισμένος απ' όλους, με μπόλικη γη δική του. Ακόμη και στην Αθήνα είχε σπίτι.

Αν και παντρεμένος, με τέσσερα παιδιά, φαίνεται ότι του γνώρισε η όμορφη χήρα μάνα μου. Και γιατί όχι; Ήταν μόλις είκοσι δύο χρόνων, με λυγερό κορμί και μαύρα μακριά μαλλιά, που τα έπλεκε χοντρή κοτσίδα μέχρι τον κώλο της. Ο χοντρο-Ρούσσοσ ερχόταν κάθε δυο τρεις μέρες, φορτωμένος τρόφιμα και χαμόγελα. Θυμάμαι πως τρομάζαμε έτσι σαν γίγαντας όπως φάνταζε στο παιδικό μυαλό μας και τρέχαμε σαν φοβισμένα κλωσσόπουλα να κρυφτούμε κάτω απ' τα φουστάνια της μάνας μας. Η μάνα τον ανεχόταν για χάρη μας, μέχρι που έγινε πιο απαιτητικός και του έκοψε τη φόρα. Οι επισκέψεις σταμάτησαν, το ίδιο και τα φαγώσιμα.

Τα ελάχιστα χρήματα που της είχε αφήσει ο πατέρας σώθηκαν μέχρι το καλοκαίρι και αρχίσαμε να πεινάμε τόσο, που ξεριζώναμε ό,τι φύτευε στη γη για να ζήσουμε. Προσπαθούσε η δόλια με τη σαπιόβαρκα να ψαρέψει, και άλλοτε τα κατάφερε και άλλοτε όχι. Δεν ήμασταν όμως τα μοναδικά παιδιά που πεινούσαν. Υπήρχαν κι άλλα, κυρίως παιδιά που είχαν χάσει τον πατέρα τους.

Ήμουν οχτώ χρόνων, θυμάμαι, όμως ένιωθα μέσα μου υπεύθυνα όχι μόνο για τα μικρότερα αδέρφια μου, αλλά και για τη μάνα, που μέσα σε δυο χρόνια απ' τη μέρα εκείνη είχε γεράσει απότομα, όχι μόνο απ' τον χαμό του άντρα της αλλά και απ' τις κακουχίες. Έπρεπε να κάνω κάτι να βοηθήσω κι εγώ.

Ο κυρ Μανιός, ο μοναδικός μυλωνάς, είχε τον μύλο του λίγο έξω απ' τη Χώρα, σε τόση απόσταση όση κι απ' τον μύλο μέχρι το σπίτι μας. Γνώριζε ότι ήμασταν παιδιά του Θανασάκη, όπως φώναζε τον πατέρα μου, που τον συμπαθούσε, γιατί πάντα του

έφερνε καλό και θρεμμένο ψάρι. Μας λυπόταν, όμως πόσα παιδιά να βοηθούσε, αφού όλοι πείναγαν; Εμένα και τον Λίνο μας άφηνε να μπαίνουμε στον μύλο του και να χαζεύουμε πώς τσάκιζε η πέτρα το στάρι και το έκανε αλεύρι. Κάθε φορά με χίλια δυο κόλπα, αποσπώντας αλλού την προσοχή του, κατόρθωνα να αρπάξω δυο χούφτες αλεύρι και να τις τρυπώσω στα γρήγορα στις τσέπες του χιλιομπαλωμένου φουστανιού μου. Μετά έτρεχα όσο πιο γρήγορα μπορούσα πίσω σπίτι μας, να τις δώσω της μάνας να ψήσει πιτούλες και να γιομίσει τάχα το στομάχι μας.

Όμως, εκτός απ' τον κυρ Μανιό τον μυλωνά, έπρεπε να ξεγελάσω και κάποια άλλα ορφανά, που έτσι και μύριζαν πως είχα αλεύρι στις τσέπες μου, έτρεχαν ξοπίσω μου να μου το αρπάξουν.

Αλλά εγώ δεν το 'χα σκοπό να τους το χαρίσω. Έπεφτα χάμω τσιριζοντας και κουλουριαζόμουν τόσο σφιχτά, που κανείς δεν μπορούσε να ξεχωρίσει πού ήταν το κεφάλι και πού τα πόδια. Παρ' όλες τις κλοτσιές και μπουνιές που έτρωγα.

«Λίνοοο, Λίνοοο!» ούρλιαζα κι έτρεχε τότε ο αδελφός μου κι έπεφτε επάνω τους να με προστατέψει.

«Αφήστε την, αφήστε την, γιατί θα σας τσακίσω τα κεφάλια!» φώναζε και βαρούσε μπουνιές παντού.

Στο τέλος οι άρπαγες, αποκαρδιωμένοι απ' την επίθεση, εγκατέλειπαν τη μάχη άπραγοι. Το γεύμα της ημέρας είχε διασωθεί, έστω και λιγότερο, γιατί κάθε μάχη έχει πάντα τις απώλειές της.

Εκείνο το καλοκαίρι, ακριβώς μετά από μια τέτοια επίθεση, γύρισα πίσω στο σπίτι με ματωμένη μύτη, γιατί ο Λίνος δεν είχε έρθει μαζί μου επειδή ήταν άρρωστος. Το ματωμένο μου πρόσωπο και τα βρομισμένα από χώματα ρούχα μου διόλου δε με ένοιαζαν. Σημασία είχε ότι το αλεύρι ήταν ακόμη στις τσέπες μου. Μπήκα με φόρα κι έπεσα σχεδόν πάνω σε έναν άντρα και μια γυναίκα που δεν είχα ματαδεί ποτέ. Στάθηκα ακίνητη σαν μαρμαρωμένη να τους θωρώ, εντυπωσιασμένη απ' τα περίεργα, ωραία ρούχα τους. Ο άντρας φορούσε ένα κοστούμι, γραβάτα

και καπέλο και η κυρία ένα ωραίο φόρεμα μέχρι τη μέση της γάμπας κι ένα μεγάλο καπέλο με κορδέλα. Τα νύχια της ήταν κόκκινα, όπως και το στόμα της, και μου φάνηκε τόσο περίεργο, όσο αν έβλεπα ένα ψάρι να πετάει στον ουρανό. Ποτέ μου δεν είχα δει γυναίκα με τέτοια νύχια και στόμα. Όμως και στα μπλε μάτια της είχε κάτι μουντζούρες σε πράσινο και μπλε χρώμα. Ήταν πολύ αστείο. Κατά τα άλλα ήταν εντυπωσιακή και όμορφη.

«Α, αυτή είναι η Ευγενία, η μεγάλη μου κόρη», είπε η μητέρα κάπως αμήχανη.

«Ωραίο κορίτσι», είπε η γυναίκα με μια περίεργη προφορά κι έκανε να μου χαϊδέψει το μάγουλο.

Εγώ τα έχασα ακόμη πιο πολύ και, χωρίς να πω κουβέντα, οπισθοχώρησα και βγήκα έξω. Κάθισα σε μια πέτρα και περιμένα κρατώντας το αλεύρι μέσα στις χούφτες μου.

Αρκετή ώρα μετά το ζευγάρι βγήκε έξω και αποχαιρετήσανε πολύ φιλικά τη μάνα.

Μπήκα μόλις φύγανε μέσα και τότε μόνο πρόσεξα ότι σε μια γωνιά υπήρχαν παντού τρόφιμα. Πολλά τρόφιμα. Μέχρι ολόκληρο σφαγμένο κοτόπουλο, αλεύρι, φακές, φασόλια, ρεβίθια, καφές, ζάχαρη, τσάι και πλάκες σοκολάτας. Αυτό κι αν δεν ήταν έκπληξη. Είχα ακούσει τόσα γι' αυτή τη σοκολάτα που έτρωγαν τα παιδιά του χοντρο-Ρούσσου και ήταν, λέει, πιο γλυκιά και απ' το μέλι. Γιατί, μήπως είχα φάει ποτέ μέλι; Μόνο τη ζάχαρη γνώριζα.

Ούρλιαξα από χαρά και έκπληξη, χωρίς να δώσω σημασία στο θλιμμένο βλέμμα της μάνας. Συνήθως δυο χούφτες αλεύρι ήταν ικανές να κάνουν το πρόσωπό της να φωτίσει από χαρά. Τώρα, με τόσα τρόφιμα, ήταν πιο θλιμμένη από ποτέ. Δεν έδωσα σημασία. Τι σημασία να δώσει ένα παιδί στα θλιμμένα μάτια μιας μάνας, όταν μπροστά του, μετά από δυο χρόνια πείνας, απλώνονται όλα όσα ονειρευόταν το στομάχι κάθε βράδυ;

Η μάνα μαγείρεψε το κοτόπουλο με ρύζι, το έκανε σούπα, το έκανε ψητό με πατάτες, έκοψε ντομάτες, τυρί, και φάγαμε για

πρώτη φορά τόσο πεντανόστιμα φαγιά, δοκιμάσαμε κότα για πρώτη φορά, η δε σοκολάτα, που έλιωνε στη γλώσσα μας και κυλούσε λιωμένη απ' τον λάρυγγα στο στομάχι μας, μας έκανε να κλείνουμε τα μάτια από ευτυχία, μια ανείπωτη νοστιμιά που σε έκανε να νομίζεις ότι πετάς στα ουράνια, ότι είσαι ο βασιλιάς του κόσμου. Με ένα κομμάτι σοκολάτας είχα γίνει η πριγκίπισσα των παραμυθιών. Τόσο απλά.

Η μάνα όμως δε γεύτηκε τίποτε από όλα αυτά που έστρωσε καταγής. Τσίμπησε δυο τρεις μπουκιές και μετά στάθηκε ακίνητη, να μας κοιτάζει χαμογελώντας θλιμμένα.

Σαν τέλειωσε το ωραιότερο γεύμα της ζωής μας, εκείνη μάζεψε τα άδεια πιάτα μας και μετά έβρασε νερό και βάλθηκε να πλένει και να τριβεί τη Ρηνούλα μας με μια πλάκα μοσχοσάπουνο που άφριζε και μύριζε υπέροχα, και φυσικά ήταν κι αυτό δώρο. Η αδελφούλα μου, που μόλις είχε κλείσει τα τρία, χτυπούσε χαρούμενη τα χεράκια της αφήνοντας γελάκια ενώ πλατσουρίζε μέσα στην ξύλινη σκάφη, που εκτός από μπανιέρα μάς χρησίμευε και για να ζυμώνουμε το ψωμί.

Μετά βάλθηκε να νανουρίζει τη Ρηνιώ τόσο γλυκά και όμορφα, που εμείς την κοιτάζαμε περισσότερο με έκπληξη παρά με ζήλια. Τι είχε πάθει η μάνα νυχτιάτικα; Γιατί δεν είχε φάει; Γιατί έπλυνε μόνο τη Ρηνούλα και γιατί τη νανούριζε ενώ τα δάκρυα έτρεχαν απ' τα μάτια της; Ούτε και η αδελφή μου καταλάβαινε. Το μόνο σίγουρο ήταν πως ένιωθε χορτασμένη και ευτυχισμένη.

Την άλλη μέρα, μεσημέρι, το ίδιο ζευγάρι ήρθε πάλι στο σπίτι μας φορτωμένο πάνω σ' ένα γαϊδούρι με τρόφιμα, ρούχα, χαμόγελα. Αυτή τη φορά ήταν μαζί τους και ο χοντρο-Ρούσος, που φαινόταν να τους γνωρίζει πολύ καλά, ενώ μίλαγε μαζί τους μια γλώσσα ακαταλαβίστικη. Η γυναίκα φορούσε πάλι ένα τεράστιο καπέλο με λουλούδια και μαύρα γυαλιά.

«Good morning, mrs Μαρίτσα», είπε όλο χαμόγελο και φί-

λησε τη μάνα στο μάγουλο. «Καλημέρα, κυρία Μαρίτσα, πώς είσαι σήμερα;» της είπε τώρα στη γλώσσα μας.

«Καλά, καλά, κυρία Κατερίνα».

«Πολύ ωραία, χαίρομαι. Κι όπως είπαμε, δε θα της λείπει τίποτε της Ρηνούλας. Θα μεγαλώσει σαν πριγκίπισσα. Θα σπουδάσει, θα την καλοπαντρέψουμε. Θα έχεις κάθε μήνα νέα της. Ξέρω, ξέρω, δε γνωρίζεις γράμματα, όμως θα σου τα διαβάξει ο ταχυδρόμος, του έχουμε μιλήσει. Μην ανησυχείς. Θα σου στέλνουμε δέματα με ρούχα και φαγητά απ' τον Καναδά και όποτε θελήσεις, θα σου στείλουμε εισιτήριο να δεις το παιδί».

Δεν καταλάβαινα τίποτε. Τι έλεγε αυτή η περίεργη γυναίκα; Για ποια δέματα, σπουδές, εισιτήρια μιλούσε; Τι ήταν αυτός ο Καναδάς;

Η μάνα δάκρυσε.

«Το μόνο που θέλω, κυρία Κατερίνα, είναι να την αγαπάτε. Σαν να 'ναι δικό σας παιδί. Αυτό χρειάζεται η Ρηνιώ μου. Να την αγαπάτε».

«Θα την αγαπάμε και θα την προσέχουμε σαν δικό μας παιδί, κυρία Μαρίτσα. Μην ανησυχείς. Don't worry, honey».

«Είναι έτοιμο το παιδί;» ρώτησε ο χοντρο-Ρούσσος απότομα.

«Έτοιμο είναι», ψέλλισε η μάνα και μπήκε στο σπίτι.

Ένα λεπτό αργότερα βγήκε αγκαλιά με τη μοσχομυρισμένη Ρηνιώ, που μόλις είχε ξυπνήσει. Έλαμπε από ομορφιά το κοριτσάκι μας κι εγώ δεν καταλάβαινα τίποτε. Ακούμπησε το παιδί στην αγκαλιά της ξένης και της είπε παρακλητικά.

«Να την αγαπάς».

Μετά γύρισε την πλάτη και μπήκε με γρήγορα βήματα στο σπίτι, ενώ η μικρή, που είχε δυσανασχετήσει στην άγνωστη αγκαλιά, άρχισε να ουρλιάζει με όση δύναμη είχαν τα πνευμόνια της. Εμείς τα υπόλοιπα ακολουθήσαμε τη μάνα μέσα. Εκείνη κάθισε στο πάτωμα και με το κεφάλι ανάμεσα στα πόδια, βουλώνοντας με τα χέρια τα αυτιά της για να μην ακούει τις απελπισμένες

κραυγές της αδελφής μας, ενώ στο τσουκάλι έβραζε κάποιο κομμάτι κρέας, αφήνοντας τη μυρωδιά να πλανιέται σε όλο το σπίτι.

«Μάνα, πού πάει η Ρηνούλα μας;» τόλμησα να ρωτήσω. Ποτέ άλλοτε δεν είχαμε χωρίσει τα αδέλφια μεταξύ μας.

«Σύρε να φέρεις τα πιάτα, Ευγενιώ, κι άσε τις ερωτήσεις», μου είπε χωρίς να σηκώσει το κεφάλι της.

Δεν επέμεινα. Κάτι μέσα μου μου έλεγε πως δεν ήταν για καλό. Έφερα τα πήλινα πιάτα κι εκείνη άρχισε να μας τα γεμίζει με το περιεχόμενο του τσουκαλιού που μοσχομύριζε, κρέας, πατάτες, λαχανικά. Η πείνα ήταν μεγάλη, γιατί είχαμε να φάμε απ' τα ψες, όμως κανείς δεν έπεσε με τα μούτρα στο φαί. Η θέση της αδελφούλας μας στο τραπέζι ήταν κενή και η απουσία της αδικαιολόγητη.

Η Ρηνιώ δεν επέστρεψε την επομένη, όπως ίσως περιμέναμε όλοι μας, ούτε τη μεθεπόμενη ούτε ποτέ.

Μέχρι να τελειώσει το καλοκαίρι ένα άλλο ζευγάρι πήρε και τον Τζώρτζη από κοντά μας. Το σπίτι γέμισε πάλι τρόφιμα και ρούχα, και αυτή τη φορά η μάνα είπε πως ήταν για το καλό όλων μας. Το πρόσωπό της μέσα σε ένα καλοκαίρι είχε γεράσει ακόμη περισσότερο και έμοιαζε σχεδόν γριά, έτσι όπως είχε κυρτώσει η πλάτη της.

Τα αδέλφια μου δεν τα ξανάδα από εκείνο το καλοκαίρι του 1933. Στην αρχή δεν καταλάβαινα. Αργότερα έμαθα πως είχαν υιοθετηθεί. Η Ρηνιώ από ένα ζευγάρι που ζούσε στο Μόντρεαλ του Καναδά και ο Τζώρτζης από ένα ζευγάρι που ζούσε στη Μελβούρνη, στην Αυστραλία. Έλληνοκαναδοί οι πρώτοι, Έλληνες και οι δύο οι δεύτεροι. Άνθρωποι με πολλά χρήματα, αλλά άτεκνοι. Είχαν έρθει στην Ελλάδα με την ελπίδα να βρουν στη φτωχοπατρίδα ορφανά να υιοθετήσουν, μια και οι διαδικασίες εδώ ήταν εύκολες, ενώ στις χώρες όπου ζούσαν δύσκολες. Ύστερα, ήθελαν αίμα τους, Ελληνόπουλα, που θα τα φρόντιζαν να γίνουν αξιόλογοι άνθρωποι. Μέσω κάποιων γραφείων στην Αθή-

να ήρθαν σε επαφή με τον χοντρο-Ρούσο, που τους πρότεινε τα ορφανά της χήρας που πέθαιναν απ' την πείνα. Αυτός ο χοντροάνθρωπος ήταν η αιτία να χάσω τα αδέρφια μου, να χάσω τη μάνα, να διαλυθεί αργότερα όλη η οικογένεια.

Το σπίτι άδειασε απότομα. Μείναμε η μάνα, εγώ και ο Λίνος. Το άλλοτε μικρό καλυβόσπιτο φάνταζε τώρα μεγάλο και πιο παγωμένο από ποτέ. Κάτι είχε μαρμαρώσει τα χαμόγελά μας, τους καβγάδες μας, τις φωνές μας, την ευτυχία μας. Μια σιωπή διάχυτη παντού και μια μάνα πιο γερασμένη από ποτέ. Για καιρό φοβόμουν ότι θα είμαι η επόμενη, ότι θα με δώσει κι εμένα. Ευτυχώς, κάτι τέτοιο δε συνέβη ξανά στο σπίτι μας. Την αγαπούσα τη μάνα, όμως κάτι με φόβιζε επάνω της. Δεν την αγκαλιάζα πια ούτε τριβόμουν στα πόδια της. Το έκανα ασυνείδητα, χωρίς να το έχω σκεφτεί. Το κατάλαβε, δεν το κατάλαβε, δεν το έδειξε. Ούτε και μου ζήτησε να την αγκαλιάσω. Μέσα μου όμως είπα ότι εγώ ποτέ δε θα άφηνα τα παιδιά μου να μου τα πάρουν, ό,τι κι αν συνέβαινε.

Για κάποιους μήνες μετά την υιοθεσία των διδύμων, γράμματα και δέματα έρχονταν στο σπίτι μας, τότε απ' τον Καναδά, τότε απ' την Αυστραλία, και μαθαίναμε τα νέα της Ρηνούλας και του Τζώρτζη. Μας έστειλαν και δυο τρεις φωτογραφίες τους, την αδελφή μου τριών τεσσάρων χρόνων και τον Τζώρτζη μέχρι τα πέντε. Σιγά σιγά όμως τα γράμματα σταμάτησαν, όπως και τα δέματα, και μάταια η μάνα περίμενε τον ταχυδρομό να της διαβάσει εκείνα τα νέα που τόσο χαρούμενη την έκαναν. Διεύθυνση δεν είχαμε, γράμματα δε γνώριζε, πήγε στον χοντρο-Ρούσο, όμως κι εκείνος δεν είχε ιδέα πού βρισκονταν οι ξένοι, γιατί, λέει, είχαν αλλάξει τόπο διαμονής.

Η μάνα άργησε, όμως κατάλαβε. Όλα ήταν προμελετημένα, μέχρι να βεβαιωθούν ότι δεν κινδύνευαν από κάποια ποινική δίωξη, μέχρι να έρθουν κάποια χαρτιά γραμμένα στα ξένα

απ' τις δυο χώρες, μέχρι ο χοντρο-Ρούσος να της υποδείξει πού θα υπογράψει. Ποια υπογραφή δηλαδή; Ένας σταυρός σε κάθε χαρτί ήταν η τελική συμφωνία της υιοθεσίας, με την οποία η μάνα μου δε θα είχε πλέον κανένα δικαίωμα στα πρώην παιδιά της, που τώρα έφεραν άλλο όνομα, ζούσαν σε άλλη χώρα και είχαν άλλους γονείς.

Η επικοινωνία κόπηκε μαχαίρι και το μόνο που είχε απομείνει απ' τα βλαστάρια της ήταν οι τρεις τέσσερις ασπρόμαυρες φωτογραφίες τους, να την κοιτάζουν χαμογελαστά, πάνω στο τζάκι, όπου έκαιγε μόνιμα το καντηλάκι, όταν βέβαια υπήρχε λάδι στο σπίτι. Η όμορφη ξανθομαλλούσα Ρηνιώ με τα γαλανά μάτια και ο μελαχρινός Τζώρτζης με τα μαύρα μάτια έγιναν σιγά σιγά ανάμνηση και στο τέλος έμοιαζαν περισσότερο με αγγελάκια που στόλιζαν το σπίτι μας παρά με ανθρώπους που κάποτε ζούσαν μαζί μας. Για μένα και για τον Λίνο. Για τη μάνα; Δεν ξέρω, δεν μπορώ να είμαι σίγουρη. Πόναγε, δεν πόναγε πια, τίποτε δεν άφηνε να φανεί. Εκείνο που την ένοιαζε ήταν να υπάρχει φαγητό στο σπίτι. Και μέρα με τη μέρα ζάρωνε, κύρτωνε όλο και περισσότερο.

Ο χοντρο-Ρούσος έκοψε τις επισκέψεις από εκείνη τη μέρα της υιοθεσίας και, απ' ό,τι μαθαίναμε, είχε φροντίσει να υιοθετηθούν και άλλα πέντε ορφανά απ' το νησί. Μετά αγόρασε ένα μεγάλο καΐκι και άρχισε το χονδρεμπόριο στην Αθήνα. Σύντομα τα καΐκια έγιναν τρία και όλο και μεγαλύτερα. Στο τέλος έφυγε για την Αθήνα, γιατί είχε γίνει πλούσιος. Τον χάσαμε. Απέκτησε λεφτά πουλώντας αθώα παιδιά, ξεκληρίζοντας οικογένειες, κλέβοντας τα αδέρφια μας. Τη θέση του προέδρου στο νησί πήρε ο κυρ Μανιός ο μυλωνάς, που τουλάχιστον τον συμπαθούσαμε. Και τα χρόνια πέρασαν γρήγορα. Τώρα πια είχε ξεπεταχτεί και ο Λίνος. Δεκάχρονο παλικαράκι, και όλοι μαζί ψαρεύαμε με την μπαλωμένη βάρκα, πουλούσαμε και ζούσαμε. Άλλοτε είχαμε φαγητό, άλλοτε όχι, είχαμε συνηθίσει να επιβιώνουμε με αυτό τον τρόπο και ελπίζαμε στον Θεό. Απ' τη μέρα που δόθη-

καν τα δίδυμα, η μάνα μας άρχισε να πηγαίνει στην εκκλησία. Έγινε θεούσα, μίλαγε συχνά για τον τιμωρό Θεό, μας έκανε να τον φοβόμαστε πρώτα και μετά να τον σεβόμαστε.

«Ο Θεός όλα τα βλέπει από εκεί πάνω και, όταν κρίνει πως κάποιος ξέφυγε απ' τον δρόμο του, τον τιμωρεί. Τον στέλνει στα καζάνια να βράζει με τους διαόλους. Γι' αυτό να 'στε καλά παιδιά. Γιατί εγώ δεν τη γλιτώνω την Κόλαση!»

«Γιατί, καλέ μάνα;» ρώταγα. «Τι έκαμες εσύ και θα τιμωρηθείς;»

«Τι έκαμα; Το χειρότερο. Πούλησα το αίμα μου, πρόδωσα την ψυχή μου. Γι' αυτό και θα τιμωρηθώ μια μέρα σκληρά. Πολύ σκληρά».

Μαζευόμουν στη γωνιά μου, αμίλητη και φοβισμένη. Τον φοβόμουν τον Θεό!

Πρέπει να 'μουν δώδεκα χρόνων, όταν η μάνα άρχισε να παραπονιέται για πόνους στην κοιλιά. Κουλουριαζόταν καταγής κι έσφιγγε τα δόντια για να μη φωνάξει. Το πρόσωπό της συσπότανε και χοντρές σταγόνες ιδρώτα έτρεχαν απ' το μέτωπό της. Μετά ηρεμούσε πάλι και κοιμόταν με τις ώρες. Είχε αρχίσει να αδυνατίζει πολύ, δεν είχε όρεξη, δυνάμεις.

«Τι έχεις, μάνα μου;» τη ρώταγα φοβισμένη.

«Με τιμωρεί ο Θεός, Ευγενιώ, με τιμωρεί, και καλά μου κάμει. Αμάρτησα».

«Γιατί δεν πάμε στον γιατρό, να σου δώσει κάποιο φάρμακο;»

«Ποιο γιατρό, Ευγενιώ; Έχουμε λεφτά για γιατρούς; Ούτε για εισιτήρια για την Αθήνα δεν έχουμε. Τίποτις δεν έχω. Με τιμωρεί ο Θεός, γι' αυτό πονώ».

Οι μέρες πέραγαν, οι μήνες πέραγαν, και ο Θεός τιμωρούσε όλο και πιο σκληρά τη μάνα, που ο πόνος την είχε τσακίσει και είχε μείνει μισή μέσα σε έξι μήνες. Κίνησα να βρω τον κυρ Μανιό, του 'πα τα καθέκαστα κι εκείνος είπε ότι θα τη στείλει στο διπλανό μεγάλο νησί, που υπήρχε ένας γιατρός. Η μάνα όμως

αρνήθηκε να πάει, γιατί, λέει, ένιωθε καλά. Και η αλήθεια ήταν ότι ξαναστάθηκε στα πόδια της κι έκαμε δουλειές. Άρχισε να τρώει. Της είχαν δώσει ένα βοτάνι που θέριζε τις αρρώστιες κι έπρεπε να το πίνει τρεις φορές τη μέρα.

Χάρηκα η δόλια που την είδα να παίρνει χρώμα και να τρώει λίγο ψαράκι. Η χαρά όμως δεν κράτησε πολύ. Ένα βράδυ ξυπνήσαμε απ' τα βογγητά της, που ήταν τρομακτικά, σαν ζώου που το σφάζανε.

Έπεσα πάνω της με το αναμμένο λυχνάρι και τρώμαξα από το χρώμα της, απ' τις συσπάσεις του προσώπου της.

«Μάνα, μάνα, τι έχεις; Πονάς πολύ;»

Ούτε να μιλήσει δεν μπορούσε η δόλια. Δεν ξέραμε τι να κάνουμε. Της κρατούσαμε τα χέρια, που μας τα έσφιγγε τόσο πολύ, που νόμιζα ότι θα μας τσακίσει τα κόκαλα. Εφτά μέρες και εφτά νύχτες βασανίστηκε και κανένα βότανο ούτε και κάτι ασπιρίνες που μας έδωσε ο κυρ Μανιός δεν τη βοήθησαν να ηρεμήσει.

Τη θυμάμαι να κείτεται χάρω με πρόσωπο κέρινο απ' τους πόνους. Με κοίταζε μόνο στα μάτια με αγωνία. Κάτι προσπαθούσε να μου πει, όμως δεν τα κατάφερε. Λίγο πριν απ' το ξημέρωμα της έβδομης μέρας μίλησε.

«Ευγενιώ... τα αδέρφια σου... να τα βρεις... και να φοβάσαι τον Θεό...»

Μετά τα μάτια της γύρισαν ανάποδα κι ένα ρυάκι αίματος κύλησε απ' το ανοιχτό στόμα της. Το χέρι της έπαψε να σφίγγει το δικό μου κι έπεσε άψυχο κάτω. Ξημέρωνε η μέρα των γενεθλίων μου, 18 Γενάρη του 1938. Η μάνα είχε φύγει για πάντα. Αγκάλιασα τον αδελφό μου και κλάψαμε μαζί με λυγμούς πάνω απ' το άψυχο κορμί της. Το πρόσωπό της είχε γαληνέψει, οι ρυτίδες είχαν χαθεί. Της κλείσαμε τα μάτια, τη χτενίσαμε, της πλύναμε τα πόδια, τα χέρια, το πρόσωπο. Της φορέσαμε το καλό της μαύρο φόρεμα και στολίσαμε με όστρακα τα μαλλιά της. Φάνταζε τόσο όμορφη, τόσο γαλήνια, τόσο ήρεμη. Αυτή τη φορά φω-

νάξαμε παπά, της φτιάξαμε με ξύλα μια πρόχειρη κάσα. Τη θάψαμε δίπλα στον πατέρα και τον Μαρή, με όλες τις τιμές που δικαιούται ένας νεκρός και με πέντ' έξι συγχωριανούς που ήρθαν να την τιμήσουν, μεταξύ των οποίων ο κυρ Μανιός, ο γέροντας με τα βότανα, δυο γειτόνισσες, η μια αδελφή της, ένας ανιψιός. Υψώσαμε ξύλινο σταυρό με το όνομά της γραμμένο με μπογιά. Ήταν μόλις τριάντα χρόνων.

Μείναμε ολομόναχα στον κόσμο τα δυο μας, φοβισμένα, χαμένα, χωρίς να μπορούμε να γυρέψουμε από πουθενά βοήθεια. Η θεια Μαλάμω, η μοναδική συγγενής που είχε μείνει στο νησί, ήταν για μας ξένος άνθρωπος και ούτε που ενδιαφέρθηκε αν είχαμε να φάμε. Και στην κηδεία που 'ρθε με τον γιο της πολύ ήταν. Ο χειμώνας ήταν βαρύς και οι οικονομίες του καλοκαιριού απ' τις ψαριές ελάχιστες. Έφταναν δεν έφταναν να τρoφούμε κάνα μήνα ακόμη.

Τα βράδια στεκόμασταν κοντά στο τζάκι, με αναμμένο το καντήλι δίπλα στις φωτογραφίες της Ρηνιώς, του Τζωρτζη και της μάνας με τον πατέρα και τον Μαρή μωρό. Ήταν η μοναδική φωτογραφία που είχα απ' αυτούς, την είχε βγάλει κάποιος Αμερικάνος που 'χε έρθει στο νησί για να τραβήξει ανθρώπους και σπίτια με τη φωτογραφική μηχανή του, γιατί του άρεσε η Ελλάδα. Πέτυχε το ζευγάρι τυχαία με το μωρό και με το ζόρι σχεδόν τους απαθανάτισε. Μετά από μέρες ο ταχυδρόμος τους έφερε έναν φάκελο στο σπίτι με τα μικρά τους ονόματα γραμμένα επάνω. Παραξενεύτηκαν. Ποτέ τους δεν είχαν λάβει επιστολή από κάπου. Άνοιξαν και βρήκαν αυτή τη φωτογραφία, τυπωμένη σε χοντρό χαρτόνι, ασπρόμαυρη, υπέροχη. Η μάνα, κοπελούδα δεκάξι χρόνων, με τα μαύρα πυκνά μαλλιά της λυτά κι ένα απλό μακρύ φόρεμα με ποδιά, να κρατάει στην αγκαλιά της τον Μαρή σε φασκιές, και ο πατέρας, καστανόξανθος, με ψαράδικο παντελόνι, φανέλα, ξυπόλυτος, να στέκεται καμαρωτός σε στάση προσοχής δίπλα της. Ωραία φωτογραφία, σπάνιο ντοκουμέ-

ντο μιας εποχής που όσο πολύ με πόνεσε άλλο τόσο λάτρεψα. Πέντε δικοί μας άνθρωποι χαμένοι για πάντα. Κι όμως, η μάνα μού μίλησε να βρω τα αδέρφια μου. Πού; Πώς; Κανείς δε γνώριζε τίποτε, ούτε κι ο ίδιος ο χοντρο-Ρούσος. Το χατίρι της μάνας θα έμενε ανεκπλήρωτο.

Αρχές Απριλίου, η πόρτα χτύπησε μετά από πολύ καιρό και μας ξάφνιασε.

Εγώ με τον Λίνο τρώγαμε λίγο τραχανά που είχαμε και λέγαμε πως σύντομα ο καιρός θα έφτιαχνε για τα καλά και τότε οι ψαριές θα μας έφεραν πάλι τροφή και χρήματα στο σπιτικό μας.

Άνοιξα την πόρτα ξαφνιασμένη και είδα τον κυρ Μανιό από έξω να κρατά ένα μικρό σακί με αλεύρι. Η αλήθεια ήταν πως ήταν ο μόνος που δε μας είχε ξεχάσει.

«Καλή σου μέρα, κυρ Μανιό», είπα διπλά χαρούμενη, γιατί το βράδυ θα τρώγαμε φρέσκο ζυμωτό ψωμί.

«Καλή σας μέρα, παιδιά μου», είπε και στρογγυλοκάθισε καταγής.

«Θες να σε φιλέψουμε τραχανά;» ρώτησα. «Περισσεύει ένα πιάτο. Το 'χουμε κρατήσει για το βράδυ, όμως τώρα θα φάμε ψωμί».

«Όχι, Ευγενιώ, δεν πεινώ. Ήρθα να σας μιλήσω κι όχι να φάγω».

Το πρόσωπό του ήταν πολύ σοβαρό.

«Λέγε, κυρ Μανιό, σ' ακούμε», είπα λιγάκι απορημένη.

Πρώτη φορά είχε χάσει το χαμόγελό του. Με κοίταξε ίσια στα μάτια και μετά τον αδελφό μου.

«Δε μου λες, Ευγενιώ, έχεις κάποιο παράπονο από μένα; Πιστεύεις ότι νοιάζομαι πραγματικά για σένα;»

«Μα τι λες τώρα, κυρ Μανιό; Ίσα ίσα που σε θεωρούμε σαν πατέρα μας. Αν δεν ήσουν εσύ...»

«Τότε ακούστε με προσεκτικά, παιδιά μου. Τώρα που η μάνα σας χάθηκε και δεν έχετε προστάτη, μια και είστε ανήλικα, ο νόμος προσατάζει να σας προστατέψει η πολιτεία. Δηλαδή, θέλω να πω ότι πρέπει να σας στείλω σε κάποιο ίδρυμα. Τον Λίνο θα τον στείλουμε στο ορφανοτροφείο, όμως για σένα σκέφτηκα διαφορετικά. Αντί να πας κλεισμένη εκεί μέσα, λέω να σε στείλω να δουλέψεις σε κάποιο σπίτι στην Αθήνα, να βγάζεις και κανένα μεροκάματο».

«Τι είπες, κυρ Μανιό, δεν κατάλαβα».

Πράγματι δεν είχα καταλάβει.

«Εννοώ, κόρη μου, ότι πρέπει να κάνεις κάτι για να ζήσεις. Γράμματα δε γνωρίζεις, όμως είσαι δουλευταρού και δυνατή. Αν δουλέψεις σαν υπηρέτρια στην Αθήνα, θα βγάλεις κάποια χρήματα, και αργότερα, σαν μεγαλώσει και ο Λίνος, θα μπορέσετε με τις οικονομίες σου να αρχίσετε μια καινούργια ζωή».

Κοίταξα τον Λίνο απελπισμένη.

«Κι αν αρνηθούμε;»

«Δε γίνεται, Ευγενιώ μου. Ο χωροφύλακας μου μίλησε ότι πρέπει να σας στείλουμε στο ορφανοτροφείο. Εσύ όμως, που είσαι δεκατριών χρονών, έχεις το δικαίωμα να πας να δουλέψεις. Εγώ σε συμβουλεύω το δεύτερο. Θα φροντίσω να πας σε καλό σπίτι, να μορφωθείς, να γνωρίσεις άξιους ανθρώπους. Τα 'χω κανονίσει ήδη. Ο Λίνος φεύγει αύριο κι εσύ σε τρεις μέρες. Θα περάσω να τον πάρω το πρωί. Να 'στε έτοιμοι».

Ο κυρ Μανιός έφυγε και μείναμε με τον Λίνο σφιχταγκαλιασμένοι μπροστά στις φωτογραφίες, στο τζάκι, κλαίγοντας, τρέμοντας απ' τον φόβο, την αγωνία, το άγνωστο που μας περιέμενε.

Άγρια χαράματα η πόρτα χτύπησε και συνόδεψα τον αδελφό μου μέχρι το λιμάνι. Όλα του τα υπάρχοντα, μία φωτογραφία της Ρηνιώς, μία του Τζώρτζη και η μισή φωτογραφία των γονιών μας. Την είχα κόψει ακριβώς στη μέση με προσοχή.

«Εσύ θα πάρεις τον πατέρα και τον μισό Μαρή κι εγώ τη μάνα

και τον άλλο μισό αδελφό μας. Έτσι δε θα ησυχάσουμε ποτέ αν δεν ανταμώσουμε, ώστε να ενώσουμε πάλι τα δυο κομμάτια. Αυτός είναι όρκος, Λίνο. Να ενώσουμε τα δυο κομμάτια, οποιαδήποτε μπόρα κι αν περάσουμε».

«Θα τα ενώσουμε, Ευγενιώ. Να 'σαι σίγουρη», μου είπε.

Λίγο πριν μπει στο καράβι, του έχωσα στη χούφτα έναν σταυρό που ανήκε στον πατέρα μας και ήταν απ' τα Ιεροσόλυμα.

Ποτέ δεν έμαθα πώς είχε βρεθεί στα χέρια του. Το σίγουρο ήταν ότι ο σταυρός αυτός ήταν μοναδικός. Γύρω στους πέντε πόντους μήκος, φτιαγμένος από κόκαλο, ήταν ολόμαυρος και είχε σκαλισμένο τον Χριστό επάνω του. Εκεί που υπήρχαν πληγές, στις παλάμες, στα πόδια, στο κεφάλι, το χρώμα κοκκίνιζε, μικρές κόκκινες κουκκίδες. Ο πατέρας τον είχε χαρίσει στη μάνα και η μάνα, λίγο πριν φύγει, σε εμένα. Τώρα εγώ, χωρίς να το σκεφτώ, ήθελα να τον κρατήσει ο Λίνος. Ίσως για να τον προστατεύει από ό,τι κακό τον πλησίαζε. Ήταν η τελευταία φορά που είδα τον αδελφό μου να με αποχαιρετάει με το σκελετωμένο χέρι του.

Δυο μέρες μετά βρέθηκα πάλι στο λιμάνι, με έναν μεγαλύτερο μπόγο, αφού είχα πάρει κάποια υπάρχοντα που μου θύμιζαν το σπίτι μου και φυσικά τις υπόλοιπες φωτογραφίες, και επιβίβαστηκα στο μεγάλο βαπόρι που θα με έφερνε στην Αθήνα, κρατώντας στα χέρια μου ένα γράμμα που απ' έξω έγραφε: *ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ, Βασιλίσσης Σοφίας... Αθήναι, τηλέφωνο...*

ΕΦΤΑΣΑ ΣΤΟ ΛΙΜΑΝΙ του Πειραιά μετά από δυο μέρες ταξίδι, ξημερώματα, κουρασμένη, αφού κοιμόμουν πάνω στο κατάστρωμα, αν κοιμήθηκα καθόλου απ' το ψοφόκρυο, πεινασμένη, γιατί το ψωμί που είχα μαζί μου το 'χα φάει την πρώτη μέρα, τσακισμένη από θλίψη και πόνο. Αποβιβάστηκα σαν χαμένο πουλί, σέρονοντας τον άθλιο μπόγο μου, κοιτάζοντας δεξιά κι αριστερά, δείχνοντας τον άσπρο φάκελο με ένα όνομα που δε γνώριζα να διαβάσω.

Κάποιος ψηλός, γεροδεμένος άντρας, αφού με κοίταξε επίμονα, με πλησίασε και με ρώτησε αν ονομάζομαι Ευγενία Φράγκου. Όταν κούνησα καταφατικά το κεφάλι, αναστέναξε με ανακούφιση και μου είπε να τον ακολουθήσω. Φοβήθηκα για λίγο. Δεν τον ήξερα και δεν τον εμπιστευόμουν. Έμεινα ακίνητη, τρομαγμένη. Τότε εκείνος χαμογέλασε και με ρώτησε αν είμαι το κορίτσι απ' το νησί που το περίμεναν για υπηρέτρια. Αυτός ερχόταν για λογαριασμό του κυρίου μου, που εργαζόταν στη Βουλή και ήταν αδύνατον να με παραλάβει ο ίδιος. Τον ακολούθησα και μπήκαμε σε ένα μαύρο αυτοκίνητο. Δεν είχα ματαδεί ποτέ μου τέτοιο πράγμα, όμως ο πατέρας, που είχε δει κάποτε, μας είχε πει για το κάρο με τις τέσσερις ρόδες που πάει μόνο του.

Κάθισα δίπλα στον άγνωστο και το κάρο άρχισε να τσουλάει. Άρχισα να παρατηρώ τριγύρω μου τα ψηλά κτίρια, τι ψηλά δηλαδή, διώροφα, μονώροφα, όμως σε σύγκριση με το καλυβόστι-

το ήταν πανύψηλα. Περίμενα ότι θα φτάναμε γρήγορα, όμως το κάρο κύλαγε και κύλαγε, και μετά τα κτίρια ψήλωσαν κι άλλο, κι έμεινα με ανοιχτό το στόμα να χαζεύω τα σκαλισμάτα στις προεξοχές τους, τα όμορφα παραθύρια, τα καταστήματα με τις προαματίειες έξω στον δρόμο, τους καλοντυμένους ανθρώπους με τα καπέλα που χαμογελούσαν ο ένας στον άλλο. Υπήρχε τέτοιος κόσμος που ποτέ μου δεν είχα φανταστεί και μου φαινόταν απίστευτο, σαν κάποιο όμορφο όνειρο. Άρχισα να νιώθω καλύτερα, καθώς ο φόβος και η αγωνία καταλάγιαζαν μέσα μου. Φτάσαμε σε μια στρογγυλή μεγάλη πλατεία με κάτι δέντρα που πρώτη φορά έβλεπα, όμως δεν τόλμησα να ρωτήσω τι δέντρα ήταν, και στρίψαμε δεξιά προς τα πάνω. Τα κτίρια έγιναν ακόμη πιο όμορφα και γεμάτα σκαλισμάτα, ώσπου αριστερά μας είδα ένα τεράστιο, ωραίο παλάτι, είδα το τραμ, τα λεωφορεία, όπως έμαθα ότι λέγονταν, κόσμο, και μετά ένα άλλο παλάτι, όπου ο συνοδός μου μου είπε ότι εκεί μέσα εργαζόταν ο κύριός μου. Περάσαμε από δίπλα και μετά από λίγο φτάσαμε σε ένα ψηλό, διώροφο άσπρο σπίτι που είχε στην αυλή δυο δέντρα, σαν εκείνα που είχα δει στη στρογγυλή πλατεία. Ο συνοδός μου πήρε τον μπόγο μου και με συνόδευσε μέχρι την πόρτα και χτύπησε το καμπανάκι από έξω. Τα γόνατά μου άρχισαν να τρέμουν ξανά και ο φόβος επανήλθε στην καρδιά μου χειρότερος από πριν. Μια χοντρή κυρά με λευκή ποδιά και σκούφο άνοιξε και με κοίταξε εξεταστικά.

«Καλημέρα», είπε ο συνοδός μου. «Έφερα τη μικρή απ' το λιμάνι. Πού θα την παραδώσω;»

«Σε εμένα», απάντησε η κυρά με τη βαριά, βραχνή φωνή της. «Σας ευχαριστώ».

Ο συνοδός μου έδωσε τον μπόγο, μου χαμογέλασε ενθαρρυντικά κι έφυγε. Κοίταξα την κυρά τρέμοντας, ακίνητη.

«Τι θα γίνει τώρα, θα μπεις μέσα ή θα κάθεσαι έξω;»

Μπήκα με διστακτικά βήματα στο τεράστιο χολ με τον καθρέφτη δεξιά, ακολουθώντας τη γυναίκα. Διασχίσαμε ένα μικρό

δωμάτιο και μετά μπήκαμε σε ένα τεράστιο σαλόνι, όπου η πολυτέλεια που αντίκρισα απ' το πάτωμα ως την οροφή ήταν απερίγραπτη. Παχιά χαλιά, σκαλιστά έπιπλα, βελούδινες κουρτίνες, κηροπήγια, κρυστάλλινοι πολυέλαιοι, πανάκριβα μπιμπελό, πίνακες. Δεν ήξερα τι να πρωτοθαυμάσω εκεί μέσα. Το μυαλό μου γύρισε πίσω στο καλυβόσπιτο και αναρωτήθηκα πώς μπορεί να υπάρχει τέτοια αντίθεση στον τρόπο ζωής των ανθρώπων. Ήταν η πρώτη φορά που ντράπηκα για την καταγωγή μου, τη φτώχεια μου.

«Περίμενε εδώ όρθια και μην αγγίζεις τίποτε», μου είπε αυστηρά η χοντρή κι εξαφανίστηκε.

Δεκαπέντε λεπτά αργότερα, ενώ νόμιζα ότι θα λιποθυμήσω απ' την αγωνία, την εξάντληση και την πείνα, εμφανίστηκε μπροστά μου μια ψηλή, ξερακιανή κυρία, νέα σχετικά, με τα ξανθά μαλλιά της μαζεμένα ψηλά και αυστηρό ύφος. Με πλησίασε στα δυο μέτρα και στάθηκε απότομα.

«Είσαι σίγουρη ότι δεν έχει ψείρες;» ρώτησε η κυρία.

«Δε νομίζω, κυρία. Απ' ό,τι μας είπαν, στο νησί τους δεν εκδηλώθηκε ποτέ τέτοιο κρούσμα».

«Καλώς», είπε και με πλησίασε περισσότερο.

Με κοίταξε εξεταστικά από πάνω μέχρι κάτω και μετά με το χέρι της μου έπιασε το πιγούνι και το σήκωσε ψηλά.

«Άνοιξε το στόμα σου», μου είπε προστακτικά.

Το άνοιξα κι εκείνη κοίταξε προσεκτικά. Μετά κατέβασε το χέρι κι έπιασε την πλούσια κοτσίδα μου.

«Ωραία και γερά δόντια, πυκνά, υγιή μαλλιά, μου φαίνεται υγιής. Πόσων χρόνων είσαι;» με ρώτησε.

Τα έχασα, το στόμα μου δεν άνοιξε.

«Γύρω στα δεκατέσσερα, κυρία», είπε η χοντρή.

«Ωραία, ωραία».

Κοίταξε τον μπόγο που ήταν ακουμπισμένος δίπλα μου και μόρφασε αποδοκιμαστικά.

«Σοφία, πάρ' την και να την πλύνεις τώρα. Σαπούνισμα και τρύψιμο με βούρτσα. Και βεβαιώσου ότι δεν έχει ψείρες. Ποτέ δεν ξέρεις. Βράσε τα ρούχα της και όσα είναι για πέταμα να τα κάνεις ξεσκονόπανα. Μέχρι να επιστρέψει ο κύριος, θέλω να την έχεις κάνει άνθρωπο».

«Μάλιστα, κυρία, μην ανησυχείτε καθόλου», είπε η Σοφία και με άρπαξε απ' τον αριστερό ώμο. «Εμπρός, πάμε κάτω», είπε με τη βροντερή φωνή της.

Την ακολούθησα τρέμοντας. Κατεβήκαμε καμιά δεκαριά σκαλοπάτια και βρεθήκαμε σε ένα ημιυπόγειο, όπου τα παράθυρα ήταν μισά χωμένα στη γη, ενώ απ' τη μέση και πάνω έβλεπαν έξω, στον καταπράσινο κήπο. Ο χώρος ήταν περιποιημένος και τεράστιος.

«Πώς σε λένε, μικρή;» με ρώτησε τώρα η γυναίκα και η φωνή της μου φάνηκε πιο γλυκιά.

«Ευγενούλα», απάντησα με σβησμένες δυνάμεις.

«Λοιπόν, Ευγενούλα, από σήμερα παίρνεις τη θέση της Μαργαρώς».

«Ποια είναι η Μαργαρώ;» τόλμησα να ρωτήσω.

«Ήταν υπηρέτρια εδώ έξι χρόνια, ώσπου κλέφτηκε με κάποιον μορφονιό και κόντεψα να αρρωστήσω μέχρι να μου στείλουν εσένα. Βλέπεις, το σπίτι είναι μεγάλο, τέσσερα στόματα θέλουν φαγητό καθημερινά, χώρια τα τραπεζώματα. Πού να τα προλάβω όλα μόνη μου. Κανονικά χρειαζόμουν δυο κορίτσια, όμως κι εσύ καλή μου φαίνεσαι. Γδύσου τώρα».

Άκουσα το στομάχι μου να γουργουρίζει απ' την πείνα και περισσότερο ντραπήκα για αυτό παρά για το ότι θα γδυνόμουν μπροστά στην άγνωστη γυναίκα.

«Κουνήσου, ντε, δε θα ξημεροβραδιαστούμε μαζί σου, έχουμε να μαγειρέψουμε μετά».

Με το που άκουσα τη λέξη φαγητό, τα χέρια μου λύθηκαν και γδύθηκα με γρήγορες κινήσεις, πετώντας κάτω τη χοντρή μούρη

ζακέτα μου, το χοντρό μαύρο φόρεμα, τις μαύρες μάλλινες κάλτσες, τα χοντροκομμένα βρόμικα παπούτσια μου. Έμεινα με τη μάλλινη βράκα μου.

Η γυναίκα με κοίταξε εξεταστικά και χαμογέλασε.

«Καλή είσαι του λόγου σου. Κορμί λαμπάδα, καλοκαμωμένο, κανονική γυναίκα. Με αυτά τα κουρέλια που φοράς κρύβονται όλα. Λύσε τώρα τα μαλλιά σου».

Έλυσα την πλεξούδα μου και τα πλούσια μαύρα μαλλιά μου χύθηκαν, χείμαρρος ασυγκράτητος, μέχρι τη μέση μου.

«Μα την Παναγιά!» είπε η γυναίκα. «Είσαι πολύ όμορφο κορίτσι! Μπες τώρα στη σκάφη».

Μπήκα στην τεράστια σκάφη, τρεις φορές πιο μεγάλη απ' τη δική μας, και η γυναίκα άρχισε να μου σαπουνίζει τα μαλλιά, το πρόσωπο, το κορμί με ένα σκληρό σφουγγάρι και μια μαλακιά βούρτσα, που την έτριβε με τόση δύναμη, που ένιωθα ότι θα βγει το πετσί μου. Συνήθως η μάνα με έπλενε χωρίς να λύσει τα μαλλιά, λίγο στην κορυφή του κεφαλιού μου και λίγο στο σώμα, με νερό σχεδόν πάντα κρύο και με μια πλάκα πράσινο σαπούνι που μετά βίας άφριζε. Αυτή εδώ η γυναίκα με έπλενε με βραστό σχεδόν νερό που με κόπο άντεχα και το λευκό σαπούνι άφριζε τόσο πολύ, που δεν μπορούσα να ανοίξω ούτε τα μάτια ούτε το στόμα μου για να παραπονεθώ.

Κάποια στιγμή το μαρτύριο αυτό τελείωσε και βάλθηκε να με σκουπίζει και να με τρίβει με μανία. Το νερό στη σκάφη είχε γίνει κατάμαυρο και η γυναίκα το κοίταξε απορημένη.

«Ποπό, κορίτσι μου, απορώ πώς δεν έπιασες ψείρες. Πόσες μέρες είχες να πλυθείς;»

Δεν απάντησα.

Όσπου να στεγνώσουν τα μαλλιά μου, μου έκοψε τα νύχια. Μετά βάλθηκε να χτενίζει τα μαλλιά μου με δύναμη, μέχρι που εκείνα, απελευθερωμένα και απ' το ελάχιστο ίχνος βρομιάς, χύθηκαν απαλό μετάξι στην πλάτη μου. Κοιτάχτηκα στον καθρέ-

φτη. Τα μαλλιά μου γυάλιζαν τόσο πολύ, που τρόμαξα, μα την αλήθεια. Ήταν φυσιολογικό να γυαλίζουν έτσι; Κοίταξα το γυμνό άγουρο κορμί μου για πρώτη φορά σε ολόσωμο καθρέφτη, γιατί στο σπίτι μας είχαμε μόνο ένα κομμάτι σπασμένο γυαλί, που ίσα ίσα έβλεπες το μισό πρόσωπο και το χρησιμοποιούσε ο πατέρας για να ξυρίζεται.

Τα πόδια μου ήταν ολόισια και αδύνατα σαν σπιροτόξυλα, τα στήθη μου υποψία στήθους, τα χεράκια μου μακριά και αδύνατα, το πρόσωπό μου ροδοκόκκινο και φωτεινό, με μικρή μύτη και δυο μεγάλα σοκολατιά μάτια με πυκνές μαύρες βλεφαρίδες και στρωτά φρύδια. Ποτέ μου δε με είχα δει έτσι και, μα την αλήθεια, θαύμασα το είδωλό μου.

Η γυναίκα με κοίταξε με καμάρι, λες και ήμουν δικό της δημιουργημα.

«Πού την έκρουβες τόση ομορφιά, κοπελιά;» μου είπε γελώντας. «Άντε, να σε ντύσω τώρα».

Μου έδωσε ένα σκούρο μπλε φόρεμα με άσπρο δαντελωτό γιακά που μου έπεφτε κομματάκι φαρδύ και μετά μου έπλεξε τα μαλλιά και μου φόρεσε μια λευκή κορδέλα στο κεφάλι. Τέλος, μου έδεσε στη μέση μια χοντρή ποδιά.

«Άιντε, να μαγειρέψουμε τώρα, γιατί τα αφεντικά τρώνε στις δύο ακριβώς και η ώρα πήγε δώδεκα...» Με κοίταξε για πρώτη φορά με συμπάθεια. «Δε μου λες, πεινάς;» με ρώτησε.

Κούνησα καταφατικά το κεφάλι.

«Έλα μαζί μου».

Την ακολούθησα ανεβαίνοντας κάτι άλλα σκαλοπάτια, ώσπου φτάσαμε σε ένα τεράστιο δωμάτιο, τρεις φορές σαν το σπίτι μου, που ήταν η κουζίνα. Έμεινα άλαλη να κοιτάζω τις κατσαρόλες, τα τηγάνια, τις κουτάλες, τις πιρουνές, τους τεντζερέδες, τα πολλά ντουλάπια τριγύρω με τα πιατικά, τα σακιά με το αλεύρι, τα ρεβίθια, τα φασόλια, το ρύζι, τη ζάχαρη, τις νταμιτζάνες με το λάδι, τα κρασιά, τα φρούτα, τα... τα... τα... Ποτέ μου δεν πίστευα

ότι θα αντικρίσουν τα μάτια μου τόση αφθονία αγαθών να απλώνεται μπροστά τους. Η πείνα ήταν η καθημερινή μας έννοια στο νησί και η μόνη φορά που χορτάσαμε πραγματικά ήταν τότε που ῥεθαν οι ξένοι και πήραν τα δίδυμα.

Η γυναίκα άνοιξε ένα ντουλάπι κι έβγαλε ψωμί και μετά από μια κατσαρόλα γέμισε ένα πιάτο με ένα ασπροκόκκινο πράγμα και το έβαλε μπροστά μου. Κοίταξα το περιεχόμενο εκστασιασμένη.

«Σ' αρέσουν τα μακαρόνια με κρέας;» με ρώτησε.

Μακαρόνια με κόκκινη σάλτσα και κρέας; Ποτέ μου δεν είχα δοκιμάσει κάτι τέτοιο. Είχα βέβαια ακούσει, όμως ούτε είχα δει ούτε είχα δοκιμάσει.

Έσκυψα ευλαβικά πάνω απ' το πιάτο και τράβηξα πρώτα δυο τρεις τζούρες απ' το μωσχομυριστό φαΐ.

«Μπορεί να έχει ξινίσει λίγο», είπε η γυναίκα, «γιατί είναι από τα χτες. Βλέπεις, ο πάγος σώθηκε και περιμένουμε καινούργιο».

Την κοίταξα απορημένη. Να πεταχτεί αυτό το φαγητό; Αν ήταν ποτέ δυνατόν! Αυτό ήταν θείο δώρο για μένα. Ποτέ στη ζωή μου δεν είχα δοκιμάσει ζυμαρικά με κοκκινιστό κρέας. Ήταν τόση η συγκίνησή μου, που αδυνατούσα να καταπιώ έστω και το σάλιο μου. Τελικά όμως η πείνα νίκησε τη συγκίνηση και το περιεχόμενο εξαφανίστηκε εν ριπή οφθαλμού, αφού έγλειψα στην κυριολεξία το πιάτο.

Η γυναίκα κοίταξε το πιάτο και χαμογέλασε με συμπάθεια.

«Πεινούσες πολύ τελικά».

Κούνησα καταφατικά το κεφάλι.

«Θέλεις κι άλλο;»

Ήθελα, όμως αισθανόμουν ήδη βαρύ το στομάχι μου. Κούνησα αρνητικά το κεφάλι.

«Δε μιλάς ποτέ σου εσύ; Έτσι θα συνεννοηθούμε;»

Δεν απάντησα.

«Καλά, καλά, μια και χόρτασες, έλα να σου δείξω πέντε πράγ-

ματα. Το μενού σήμερα είναι κοτόπουλο με ρύζι στον φούρνο και για γλυκό έχουμε σπιτικό χαλβά με σταφίδες και καρύδια και κανέλα».

Κοτόπουλο; Τη μοναδική φορά που είχα δοκιμάσει κοτόπουλο ήταν τότε που υιοθετήθηκε η Ρηνούλα μας. Ήδη λιγουρευόμουν. Δεν μπορεί, όλο και κάποιο κομματάκι θα περιόσσευε.

Χαμογέλασα. Δεν ξέρω τι με περίμενε σε αυτό εδώ το σπίτι, σίγουρα όμως υπήρχε πολύ και καλό φαί. Παρ' όλη την κούραση του διήμερου ταξιδιού μου, ένιωσα να στυλώνομαι στα πόδια μου κι έπεσα με τα μούτρα στη δουλειά, να ξεπουπουλιάζω το ζεματισμένο πουλερικό, να καθαρίζω σπυρί σπυρί το καθαρό ρύζι απ' το μαυρισμένο, να κόβω κρομμύδια για τη σαλάτα, ντομάτες, να καβουρδίζω το σιμιγδάλι για τον χαλβά και να μοσχοβολάει ο ντουινιάς μυρουδιές που χόρταινες μόνο με δαύτες. Μέχρι τις δύο όλα είχαν ετοιμαστεί όπως έπρεπε.

«Σε πέντε λεπτά σερβίρουμε», είπε η γυναίκα, κοιτάζοντας το μεγάλο ρολόι στον τοίχο που έδειχνε δύο παρά πέντε. «Για να σε δω εσένα».

Μου ίσωσε τα τσουλούφια στο πρόσωπο με το σάλιο της, τον γιακά μου και μου έβαλε μια καθαρή άσπρη ποδιά κι ένα μικρό δαντελένιο σκουφάκι που έμοιαζε σαν στέμμα επάνω στο κεφάλι μου.

«Πολύ ωραία, πολύ ωραία. Λοιπόν, Ευγενία, θα με αποκαλείς κυρία Σοφία και τους κυρίους σου κύριο και κυρία, χωρίς τα μικρά τους ονόματα. Τον γιο τους θα τον φωνάζεις μικρό κύριο και την κόρη τους δεσποινίς. Όλους τους υπόλοιπους, όταν έχουμε επισκέψεις, κύριο και κυρία με τα επώνυμά τους. Κύριε Ζανίδη, κυρία Ζανίδου. Όταν υπάρχει κάποιος με τίτλο, θα τον αποκαλείς με τον τίτλο του. Κύριε δήμαρχε, κύριε υπουργέ, και τα λοιπά. Μην ανησυχείς. Θα σε ενημερώνω για όλους και όλα εγώ. Κατάλαβες τι σου είπα;»

Κούνησα το κεφάλι καταφατικά.

«Αφού συνεννοηθήκαμε, μπορούμε να αρχίσουμε το σερβίρισμα».

Το δείπνο άρχιζε με κοτόσουπα. Μόνο ζωμό με λίγο ρύζι και μπόλικο λεμόνι. Η κυρία Σοφία μπροστά, με την πορσελάνινη σουπιέρα, κι εγώ από πίσω, με μια καράφα λευκό κρασί. Μπήκαμε στην ψηλοτάβανη τραπεζαρία, με τον κρυστάλλινο πολυέλαιο να κρέμεται ακριβώς πάνω απ' το κέντρο του σκαλιστού τραπέζιού με το ολόλευκο τραπεζομάντιλο. Το είχαμε στρώσει μισή ώρα πριν, με τα πιάτα του, τα ασημένια μαχαιροπίρουνα, τα κρυστάλλινα ποτήρια, τις πετσέτες στη σωστή σειρά, όπως μου υπέδειξε η κυρία Σοφία. Η γυναίκα ακούμπησε τη σουπιέρα στον μπουφέ και μετά άνοιξε τη συρόμενη πόρτα με την τζαμαρία.

«Κυρία, το φαγητό είναι έτοιμο», είπε.

Η οικογένεια, που συζητούσε στο σαλόνι, σηκώθηκε και κάθισε γύρω απ' το τραπέζι. Ο κύριος είχε γκριζα μαλλιά, φορούσε γυαλιά, πάνω απ' το πουκάμισό του γιλέκο, και μια χρυσή αλυσίδα εξείχε απ' την τσέπη του παντελονιού και κατέληγε μέσα στην τσέπη του γιλέκου. Η κυρία φορούσε τα ίδια ρούχα με τα οποία την είχα δει το πρωί, στενή γκριζα φούστα μέχρι τη μέση της γάμπας και πουκάμισο στο ίδιο χρώμα με δαντελωτό όρθιο γιακά και μανσέτες. Ο νεαρός κύριος, γύρω στα είκοσι, ήταν ελαφρώς χοντρούλης, με μαύρα μαλλιά και μάτια, που ένιωσα να με διαπερνάνε τόσο, που αισθάνθηκα πολύ άσχημα. Δεν ήταν όμορφος ούτε άσχημος, ούτε συμπαθητικός ούτε αντιπαθητικός, και είχε περίεργο βλέμμα, ούτε έξυπνο ούτε χαζό. Η νεαρή δεσποινίς, που είχε καστανά μαλλιά και μπλε ξεθωριασμένα μάτια, θα πρέπει να ήταν λίγο πιο μεγάλη από εμένα και με κοίταξε το ίδιο ερευνητικά όπως και η μάνα της το πρωί. Είχε νόστιμο πρόσωπο, που της το χάλαγαν τα χοντρά μυωπικά γυαλιά που φορούσε.

Η κυρία σήκωσε το κεφάλι, αφού βεβαιώθηκε ότι το στρώσιμο στο τραπέζι ήταν όπως έπρεπε, και με κοίταξε.

«Α, για έλα εδώ εσύ. Για να σε δω. Για κοίτα πώς αλλάζει ένα μπάνιο τον άνθρωπο. Μπράβο αλλαγή! Πολύ καλή δουλειά, Σοφία. Την έκανες, επιτέλους, άνθρωπο! Τώρα μπορείς να σε-βίρεις».

Ο κύριος, που ούτε είχε καταδεχτεί να με κοιτάξει, σήκωσε τα μάτια του κι έριξε μια ματιά. Μετά μου χαμογέλασε ενθαρρυντικά. Ένωσα καλύτερα.

«Είναι το κορίτσι που περιμέναμε απ' το νησί;» ρώτησε τη γυναίκα του.

«Ναι, αυτή είναι».

«Πώς σε λένε, παιδί μου;»

«Ευγενούλα», είπα με ψιθυριστή φωνή.

«Και πόσων χρόνων είσαι, Ευγενούλα;»

«Δεκατρία, κύριε».

Ο άντρας κούνησε το κεφάλι.

«Είσαι πολύ μικρή, όμως δείχνεις μεγαλύτερη. Τέλος πάντων, τέλος πάντων... Σοφία».

«Μάλιστα, κύριε».

«Φρόντισε να μην κάνει προς το παρόν βαριές δουλειές. Είναι παιδί ακόμη. Το κουβάλημα του νερού και των ξύλων να τα κάνει ο κηπουρός».

«Η Σοφία υποφέρει απ' τη μέση της», τον διέκοψε η γυναίκα του. «Αν λείπει ο κηπουρός, ποιος θα τα κάνει όλα αυτά;»

«Είπα, προς το παρόν, Ευλαμπία. Προς το παρόν. Ελάτε τώρα να φάμε σαν οικογένεια. Ποιος θα πει την προσευχή σήμερα;»

Έτσι έγινε η πρώτη μου γνωριμία με την οικογένεια του Αναστάσιου Ανδρεάδη, υψηλόβαθμου προσώπου της κυβέρνησης, που έχαιρε σεβασμού και εκτίμησης απ' όλους. Το σπίτι του στην οδό Βασιλίσσης Σοφίας ήταν απ' τα πιο όμορφα, πολύ κοντά στη Βουλή, που ο κύριος πήγαινε κάθε πρωί στις εφτά με τα πόδια.

Η κυρία Ευλαμπία Ανδρεάδη, Εύη όπως τη φωνάζανε οι φίλες της, ήταν κόρη καλής οικογένειας των Αθηνών, με γαλλικά

και πιάνο, που λένε, όμως, εκτός από άσχημη, ήταν και στρουφνή. Δύσκολος άνθρωπος, ψυχρός, χωρίς συναισθήματα, ιδιότροπη με την καθαριότητα και σχολαστική με το καθετί. Δεν την είδα ποτέ να χαμογελάει, παρά μόνο όταν είχαν καλεσμένους στο σπίτι, και ίσως και να έφταιγαν γι' αυτό τα άσχημα, μυτερά και στραβά δόντια της, που θύμιζαν μικρά ακονισμένα μαχαίρια και όχι δόντια. Γι' αυτό και η κυρία ποτέ δεν έβαφε τα χείλη της, ίσως για να μην τονίζει το πρόβλημά της.

Ο νεαρός κύριος Τάκης Ανδρεάδης σπούδαξε στη Νομική Σχολή Αθηνών και το όνειρο της οικογένειας ήταν να γίνει λαμπρός δικηγόρος κι ένας μεγάλος πολιτικός. Ψυχρός και αγέλαστος σαν τη μάνα του, έτρωγε, το αντίθετο με εκείνη, υπερβολικά και δεν ήταν λίγες οι φορές που τον έπιασα στα πράσα να τσιμπολογάει λίγο μετά το φαγητό ό,τι έβρισκε στην κουζίνα.

Η δεσποινίς Μαριάννα Ανδρεάδη ήταν ένα σχετικά νόστιμο, λεπτό κορίτσι, με γλυκό πρόσωπο σαν του πατέρα της, και το μόνο που τη χάλαιγε ήταν τα χοντρά μυωπικά γυαλιά που φορούσε από παιδί σχεδόν. Χωρίς αυτά δεν έβλεπε πέρα απ' τη μύτη της, που λένε. Οι χοντροί φακοί παραμόρφωναν τα ήδη μεγάλα μάτια της, που φαίνονταν αφύσικα στο πρόσωπό της. Ήταν εντελώς διαφορετική όταν τα έβγαζε, κυρίως στις βεγγέρες του σπιτιού, με αποτέλεσμα να σκοντάφτει κάθε τρεις και λίγο πάνω στα έπιπλα και στους επισκέπτες. Στ' αλήθεια τη λυπόμουν και γι' αυτό στεκόμουν όσο μπορούσα δίπλα της, ώστε να την καθοδηγώ και να μη γίνεται ρεζίλι. Είχα γίνει το μπασιούνη της και αυτό μας είχε φέρει κοντά, κάτι που ενοχλούσε την κυρία Εύη, που δεν ήθελε η κόρη της να έχει πολλά πολλά με μια υπηρέτρια.

Μέσα σε έξι μήνες είχα πάρει κιλά, τόσα όσα χρειαζόταν το κορμί μου για να μη φαίνονται τα κόκαλά μου, και μου ήρθε η περίοδος για πρώτη φορά. Τα στήθια μου φούσκωναν απότομα,

οι γοφοί μου στρογγύλεψαν, ο πεινός πετάχτηκε, πήρα ύψος. Έμοιαζα δεκαεφτάρα, και όχι δεκατρία και μισό που ήμουν. Λίγο καιρό μετά ο νεαρός κύριος Τάκης άρχισε να με κοιτάζει πιο επίμονα, βρίσκοντας χίλιες δυο δικαιολογίες για να τριγυρνά γύρω απ' τα φουστάνια μου: «Μπορείς να μου φτιάξεις μια μέντα, Ευγενία;» «Μπορείς να μου σιδερώσεις αυτό το πουκάμισο ξανά;» «Μπορείς να μου πλύνεις αυτό το παντελόνι, γιατί έχει έναν λεκέ;» –ανύπαρκτο–, «Μπορείς να φέρεις ένα κομμάτι κέικ;» Και κάθε λίγο και λιγάκι είχε μια παραγγελία για μένα, κάτι που δεν πέρασε απαρατήρητο απ' την κυρία Σοφία.

Η σχέση μου μαζί της είχε γίνει αρκετά στενή και ένιωθα πως προσπαθούσε να με προστατεύσει τόσο απ' την κυρία Εύη όσο και απ' τον κύριο Τάκη. Όσο μπορούσε, βέβαια. Εργαζόταν σε αυτό το σπίτι κοντά στα είκοσι ένα χρόνια και η παρουσία της είχε φανεί σαν δώρο στο νιόπαντρο ζευγάρι Ανδρεάδη, Φτωχοκόριτσο και η ίδια, απ' την Αρκαδία, την έστειλαν υπηρέτρια στην Αθήνα στα δεκαεφτά της. Ήταν παστρικά, δουλευταρού, τίμια, έμπιστη και ασχημούλα. Η κυρά μου τη συμπάθησε, τη συνήθισε και δεν την άλλαζε με τίποτε. Γι' αυτό φρόντισε να διώξει διακριτικά δυο τρεις υποψήφιους γαμπρούς, όπως τον μπακάλη και κάποιον βοηθό του άντρα της, που απολύθηκε στα καλά καθούμενα. Όμως και η κυρία Σοφία με τον καιρό συνήθισε το σπίτι, τους κυρίους της, αγάπησε τα παιδιά τους, ήταν περισσότερο οικονόμος του σπιτιού και μετά υπηρέτρια, κι ας έκανε όλες τις δουλειές. Αργότερα της πήραν και βοηθούς, μία που αρρώστησε και γύρισε στο χωριό της και τη Μαργαρώ, που κλέφτηκε. Ήταν και ο μόνιμος κηπουρός, είχε βοήθεια, τα κατάφερνε. Όμως μεγάλωνε πια, ήταν τριάντα οχτώ χρόνων και είχε αρχίσει να έχει προβλήματα με τη μέση της. Δεν το έβαζε βέβαια κάτω ούτε ήθελε να γυρίσει πίσω στο χωριό της, παρότι είχε κάνει κάποιο κομπόδεμα απ' τους μισθούς της. Να πήγαινε να κάνει τι; Να βόσκει τα ζωντανά και να ξεσκατίζει τους γέ-

ρους; Τόσα χρόνια τους είχε ξεσυνηθίσει, ένιωθε πως εδώ ήταν πια το σπίτι της. Κάτι που βόλευε και την κυρία Εύη και την ίδια. Όσο την ήθελαν στο σπίτι τους, εδώ θα έμενε. Όσο για γάμους και άντρες, ούτε που την ένοιαζε πια. Αφού δεν είχε γνωρίσει τον έρωτα στον καιρό της, τώρα ούτε που ήθελε να ακούσει. «Κάθε πράγμα στον καιρό του και το τρυνί Σεπτέμβρη», μου 'λεγε. «Κοίτα όμως εσύ, ομορφονιά, να μην έχεις τη δική μου τύχη. Να κάνεις γάμο, πολλά παιδιά».

Ήταν λίγο πιεστική και γκρινιαρά, όμως κοντά της έμαθα να σιδερώνω τέλεια τα ρούχα, με ίσια τσάκιση, να κολλαρίζω γιακάδες και μανσέτες, να μαγειρεύω υπέροχα, να στρώνω τα κρεβάτια σαν να είναι σιδερωμένα, να κάνω τέλειο παρκέ όπου καθρεφτιζόσουν, να τρίβω τόσο καλά τους τεντζερέδες με άμμο, ώστε να αστράφτουν σαν καινούργιοι, να γυαλίζω τα παπούτσια, ώστε να φαντάζουν καινούργια. Απ' το πρωί ως το βράδυ έσπρωνα, ξεσκόνιζα, σφουγγάριζα, μαγειρεύα, έπλενα, σιδερώνα, εκτελούσα κάθε εντολή, και το βράδυ έσερνα το κορμί μου κάτω στο ημιυπόγειο, όπου γινόταν το πλύσιμο των ρούχων αλλά και όπου πλενόμασταν, στο μικρό μου δωματιάκι με το μονό ξύλινο κρεβάτι, το ξύλινο τραπέζι, μια καρέκλα, μια λάμπα, μια μικρή ντουλαπίτσα που μόλις χώραγε τα υπάρχοντά μου, και ένα παράθυρο τόσο μικρό, που μόλις έβλεπες τα φύλλα μιας τριανταφυλλιάς και που το είχα πάντα με τραβηγμένη την κουρτίνα, γιατί αλλιώς ένιωθα ότι πνιγόμουν. Μπορεί το καλυβόσπιτό μας να μην είχε ανέσεις, όμως σίγουρα είχε την πιο μοναδική θέα του κόσμου. Από όποιο παράθυρο κοίταζες έβλεπες τη θάλασσα, την ανατολή και την πανέμορφη δύση του ήλιου κι ένιωθες ότι γινόσουν ένα με τη φύση, γι' αυτό και αντλούσαμε πάντα δύναμεις απ' αυτήν ώστε να αντέξουμε τα δύσκολα.

Από τότε που είχα φύγει απ' το νησί θάλασσα δεν είχα ξαναδεί, και το καλοκαίρι, όταν τα αφεντικά μου με την κυρία Σοφία πήγαν στο Φάληρο, που ήταν τότε καλοκαιρινό παραθεριστι-

κό θέρετρο και όπου είχαν ένα σπίτι απέναντι απ' την παραλία, εμένα με άφησαν στην Αθήνα, να προσέχω το σπίτι και να το κρατάω καθαρό. Καθόμουν στο ψηλότερο παράθυρο προσπαθώντας να υπολογίσω προς τα πού πέφτει η θάλασσα, προσπαθούσα να τη μυρίσω, όμως τίποτε. Πόσο ήθελα να πλατσουρίσω στο νερό, να κολυμπήσω, ήμουν καλή κολυμβήτρια, να κάνω βουτιές, να ξεχαστώ.

Το φθινόπωρο ήρθε και μαζί μ' αυτό όλοι επέστρεψαν στις συνηθισμένες ασχολίες τους. Μαζί με τα πρώτα κρύα χειροτέρευε και ο πόνος στη μέση της κυρίας Σοφίας, που τώρα πια έδινε μόνο εντολές και σχεδόν δεν έκανε τίποτε στο σπίτι, εκτός ίσως απ' το μαγείρεμα, χωρίς την προετοιμασία, χωρίς το πλύσιμο των πιάτων. Όλο το βάρος του σπιτιού είχε πέσει στα χέρια μου κι όσο κι αν έτρωγα, δεν έπαιρνα δράμι. Αντίθετα, οι μύες μου είχαν σφίξει απ' τις πολλές δουλειές, που το δεκαετή τράχηρο κορμί μου τις άντεχε όλες.

Πέρασαν και τα Χριστούγεννα κι εκείνος ο χειμώνας του 1939 ήταν τόσο κρύος, που το χιόνι έφτασε σχεδόν μισό μέτρο στην Αθήνα. Είχα πια κλείσει τα δεκατέσσερα, πήγαινα στα δεκαπέντε και το ύψος μου είχε φτάσει το 1,66, κάτι που ήταν υπερβολικό για την ηλικία μου. Οι σχέσεις μου με την κυρία μου παρέμεναν πάντα τυπικά παγερές, ο κύριος με συμπαθούσε, το ίδιο και η δεσποινίς, ο νεαρός κύριος με στρίμωνχε κάθε μέρα και περισσότερο.

Ήρθε η άνοιξη, γιόμισε ο νουνιάς λουλούδια και πράσινο, οι μέλισσες ζουζούνιζαν, τα χελιδόνια γύρισαν στις φωλιές τους, οι πελαργοί πάνω στις κολόνες έφτιαχναν κι αυτοί τις δικές τους. Η Αθήνα ομόρφυνε, είχα αρχίσει να τη μαθαίνω σιγά σιγά. Έκανα μικρές εξορμήσεις τριγύρω, όποτε μ' έστελναν για εξωτερικές δουλειές, είχα αρχίσει να νιώθω καλύτερα. Ώρες ώρες σκεφτόμουν τι να 'κανε ο Λίνος στο ορφανοτροφείο στο μεγάλο νησί κι έλεγα ότι με την πρώτη ευκαιρία θα πήγαινα να τον βρω. Το αφεντικό μου μου 'δινε κάποια χρήματα που τα έδε-

να κομπόδεμα σε ένα μαντίλι και τα έγκρυβα κάτω απ' το στρώμα του κρεβατιού μου. Όταν θα ήταν αρκετά, θα ζητούσα άδεια απ' τον κύριο και θα πήγαινα στο νησί μου, να δω το σπίτι μας, και μετά στο μεγάλο νησί, να δω τον αδελφό μου.

Αρχές καλοκαιριού, είχαν αρχίσει οι ζέστες και τα αφεντικά μου θα έφευγαν, όπως πάντα, για το Φάληρο σε έναν μήνα. Είχα σκοπό να τους παρακαλέσω να με πάρουν μαζί τους αυτή τη φορά, έστω για δυο τρεις μέρες. Δούλευα ήδη στο σπίτι τους κοντά στον ενάμιση χρόνο και δεν είχα πάρει ούτε μία μέρα άδεια ούτε είχα αρρωστήσει ποτέ ούτε είχα αρνηθεί την παραμικρή δουλειά. Ήταν, θυμάμαι, γύρω στις δέκα το βράδυ, η κυρία και τα παιδιά της είχαν φάει βραδινό, είχα συγγυρίσει την κουζίνα, τα είχα τακτοποιήσει όλα, ξημέρωνε Κυριακή την επομένη, και ήθελα να κάνω ένα μπάνιο, όπως κάθε Σάββατο, για να πεταχτώ να ανάψω ένα κεράκι σε ένα εκκλησάκι εκεί κοντά, μέχρι η οικογένεια να γυρίσει απ' τον εκκλησιασμό στη Μητρόπολη. Η κυρία Σοφία μου το επέτρεπε να λείπω μισή ώρα, αρκεί να μην το έλεγα στην κυρία.

Γδύθηκα ολοτούτσιδη και όσο έβραζε το νερό είχα ξεμπλέξει τα μαλλιά μου. Μετά βυθίστηκα στη σκάφη και χαλάρωσα όσο μπορούσα. Με κλειστά τα μάτια άρχισα να σαπουνίζομαι παντού και μετά να ξεπλένομαι με καθαρό νερό. Η ευλογία της φύσης με ζωντάνευε και δεν ένιωθα πια καμία κούραση στο κορμί μου. Βγήκα απ' τη σκάφη και άρχισα να σκουπίζομαι. Μετά βάλθηκα να χτενίζω τα μαλλιά μου, ενώ το μυαλό μου πετούσε σε μέρη μακρινά. Ξαφνικά ένιωσα άβολα, την παρουσία κάποιου εκεί κοντά. Γύρισα απότομα το κεφάλι μου και αντίκρισα τον κύριο Τάκη να με κοιτάζει με μάτια που γυάλιζαν. Άρπαξα την πετσέτα και προσπάθησα με αυτήν και με τα μαλλιά μου να κρύψω τη γύμνια μου.

«Κύριε Τάκη», ψέλλισα τρομαγμένη. «Θέλετε κάτι;»

Δεν απάντησε και με πλησίασε σε απόσταση αναπνοής.

«Ποτέ δε φανταζόμουν ότι κάτω απ' τη στολή της υπηρέτριας κυβόταν η Αφροδίτη».

«Ορίστε;» είπα.

Δεν είχα καταλάβει.

Άπλωσε το χέρι και χάιδεψε τα βρεμένα μαλλιά μου.

«Κι ακόμη μεγαλύτερη ομορφιά», είπε.

«Κύριε Τάκη... μπορώ να ντυθώ;»

Χαμογέλασε περιέργα και μετά με μια απότομη κίνηση μου τράβηξε την πετσέτα.

«Κύριε Τάκη», άρχισα να κλαψουρίζω, ενώ προσπαθούσα να κρυφτώ όπως όπως πίσω απ' τα μαλλιά μου.

Με άρπαξε απ' τη μέση και προσπάθησε να με φιλήσει. Με μια σβέλτη κίνηση ξέφυγα απ' τα χέρια του κι έτρεξα στο δωμάτιό μου κλείνοντας την πόρτα. Ήταν πιο δυνατός, την άνοιξε εύκολα και με έριξε στο κρεβάτι, ενώ μου βούλωνε με το ένα χέρι το στόμα.

«Η ωραία Ευγενία, που μας έκρυβε τόση ομορφιά. Μην αντιστέκεσαι», μου είπε με βραχνή φωνή. «Αφού κι εσύ το θέλεις. Το είδα στα μάτια σου. Μη μου το παίζεις παρθένα εμένα. Νομίζεις δεν έχω καταλάβει πόσους αγαπητικούς κουβαλάς κάθε βράδυ σπίτι μας; Θέλεις να το πω της μητέρας;»

Θεέ μου, Θεέ μου, σκέφτηκα, είναι τρελός... Ένας τρελός που θέλει να με καταστρέψει. Παναγιά μου, παρακάλεσα, βοήθησέ με.

Εκείνος είχε πέσει με όλο το χοντρό κορμί του επάνω μου και προσπαθούσε να μου ανοίξει τα πόδια, ενώ με το άλλο χέρι είχε ακινητοποιήσει τα δυο δικά μου. Πάλευα απελπισμένη, ενώ ένιωθα ότι δε θα αντέξω πολύ ακόμη, και δεν ξέρω ποια δύναμη με βοήθησε και ξαφνικά θέριεψα και κατόρθωσα να του δαγκώσω το χέρι τόσο δυνατά, που το τράβηξε αμέσως. Απ' την πληγή έτρεχε αίμα.

«Σκύλα!» είπε και με χαστούκισε πολλές φορές με δύναμη.

Άρχισα να ουρλιάζω με όση δύναμη είχα στα πνευμόνια μου, όπως τότε που προσπαθούσα να σώσω το αλεύρι απ' τις επιθέ-

σεις των ορφανών παιδιών. Άκουσα βήματα και πρώτη είδα την κυρία Σοφία να κοιτάζει εμβρόντητη μια το γυμνό μου κορμί και μια το ματωμένο χέρι του κυρίου Τάκη. Αμέσως μετά εμφανίστηκε με το νυχτικό της η κυρία και πιο πίσω η δεσποινίς. Από το έντονο σοκ δεν είχα δύναμη ούτε να μιλήσω. Άρπαξα μόνο το σεντόνι κι έκρουσα τη γύμνια μου.

«Τι συμβαίνει εδώ;» ρώτησε η κυρία μου με μάτια που άστραφταν από θυμό και αηδία.

«Τι να συμβαίνει, καλέ μητέρα;» πετάχτηκε ο κύριος Τάκης φοβισμένος.

«Πώς βρέθηκες εσύ εδώ;» τον ρώτησε αυστηρά.

«Αυτή με κάλεσε», είπε με θράσος, «μου είπε ότι είχε να με ενημερώσει για κάτι σοβαρό, και όταν ήρθα, ήταν έτσι όπως τη βλέπεις. Μετά είδε τη Σοφία και άρχισε να ουρλιάζει. Τρόμαξα σου λέω».

«Ψέματα, ψέματα, κυρία», άρχισα να ψελιλίζω. «Έκανα το μπάνιο μου όταν τον είδα ξαφνικά μπροστά μου και με κυνήγησε μέχρι το δωμάτιό μου».

«Σοφία», είπε η κυρία χωρίς να δώσει σημασία στα λόγια μου.

«Μάλιστα, κυρία».

«Τι είδες;» της είπε αυστηρά.

«Εγώ, κυρία... το μόνο που είδα ήταν αυτό ακριβώς που βλέπετε κι εσείς. Άκουσα κάτι φωνές και φασαρία και φοβήθηκα μήπως μπήκαν κλέφτες στο σπίτι».

«Τι φωνές δηλαδή;»

«Τι να σας πω, δεν μπορούσα μέσα στον ύπνο μου να καταλάβω. Βλέπετε, είχα κοιμηθεί απ' τις εννέα. Τι να σας πω...»

Τα είχε εντελώς χαμένα.

«Αφού σου λέω, μητέρα, αυτή μου επιτέθηκε πρώτη και όταν είδε τη Σοφία, με δάγκωσε και άρχισε να ουρλιάζει. Είναι δυνατόν να θέλω εγώ μια υπηρέτρια; Τόσα κορίτσια με τριγυρίζουν, γιατί να κοιτάξω αυτήν;»

«Αυτό ακριβώς λέω κι εγώ. Ένας γιος Ανδρεάδη με μια βρομοϋπηρέτρια... Καλά το είχα προβλέψει εγώ πως θα μας δημιουργούσες φασαρίες. Εμπρός, αυτή τη στιγμή τα μαζεύεις και φεύγεις απ' το σπίτι».

«Μα, κυρία», ψέλλισα κλαίγοντας. «Δεν έχω πού να πάω. Και σας ορκίζομαι στον Θεό, δεν έκαμα τίποτε, τίποτε».

«Άκουσες τι σου είπα; Ευτυχώς που ο κύριός σου λείπει και δε βλέπει τα αίσχη σου. Σε πέντε λεπτά να έχεις ξεκουμπιστεί. Τάκη, Μαριάννα, ανεβείτε αμέσως στα δωμάτιά σας. Εσύ, Σοφία, περίμενε να τη βγάλεις μέχρι τον δρόμο και μετά να κλειδώσεις καλά την εξώπορτα».

Μάζεψα τα ελάχιστα υπάρχοντά μου σε έναν μπόγο πάλι, τις φωτογραφίες, αφήνοντας πίσω τα ρούχα που μου έδωσαν και το κομπόδεμά μου, που πάνω στην ταραχή μου το ξέχασα παντελώς. Η κυρία Σοφία με συνόδευσε έως έξω και με αγκάλιασε σφιχτά.

«Δε φταις εσύ, το ξέρω, όμως δεν μπορώ να σε υποστηρίξω, γιατί θα με διώξει κι εμένα».

Μετά κλείδωσε την πόρτα και χάθηκε στο εσωτερικό του σπιτιού.

Έμεινα σαν χαμένη να κοιτάζω το σπίτι και μετά, σέροντας τον μπόγο μου, άρχισα να βαδίζω κατά μήκος της Βασιλίσσης Σοφίας. Δεν ήξερα ούτε πού πήγαινα ούτε τι θα έκανα. Ξαφνικά συνειδητοποίησα ότι είχα αφήσει πίσω μου όλο το κομπόδεμά μου. Για να γυρίσω πίσω ούτε λόγος. Ήμουν μόνη, άφραγκη και ξανά φοβισμένη. Άρχισα να κλαίω με λυγμούς. Η ώρα πλησίαζε δώδεκα. Κάθισα πάνω στον μπόγο μου δίπλα σε ένα δέντρο και μέσα απ' τα θολά, δακρυσμένα μάτια μου έβλεπα τα φώτα των αυτοκινήτων που με προσπερνούσαν. Τα κοίταξα σαν μαγεμένη, σαν να με καλούσαν να πέσω επάνω τους και να τα αγκαλιάσω, να γίνω ένα μαζί τους. *Γιατί όχι;* σκέφτηκα. Τι την ήθελα τη ζωή μου; Έτσι κι αλλιώς ήταν βασανισμένη. Γιατί να βασανίζομαι έτσι και να μην τελειώσει μια και καλή το μαρτύ-

ριό μου; Σηκώθηκα αργά και στάθηκα δίπλα στον δρόμο. Από μακριά τα φώτα ενός αυτοκινήτου μού χαμογέλασαν. Τα κοίταξα σαν υπνωτισμένη. Τα φώτα πλησίαζαν, πλησίαζαν και γίνονταν όλο και πιο φωτεινά και δυνατά. Έκλεισα τα μάτια κι έπεσα επάνω τους. Ένα τράνταγμα και μετά τίποτε. Σκοτάδι.

«Δεσποινίς, δεσποινίς!» άκουσα την τρομαγμένη φωνή μιας γυναίκας.

Κάποια άλλα άτομα μαζεύτηκαν τριγύρω.

«Να την πάμε στο νοσοκομείο», άκουσα μια αντρική φωνή.

Ένωσα κάποια χέρια να με σηκώνουν και μετά να με ξαπλώνουν στο αυτοκίνητο. Λίγο αργότερα άρχισα να συνέρχομαι, ενώ ήμασταν εν κινήσει.

«Πού με πάτε; Πού με πάτε;» ρώτησα με σβησιμένη φωνή.

Το αυτοκίνητο σταμάτησε και τότε είδα τη μορφή μιας γυναίκας σκυμμένης επάνω μου.

«Είσαι καλά, κορίτσι μου;»

«Ναι, καλά είμαι... Τι συνέβη;»

«Έπεσες πάνω στο αυτοκίνητό μου, δεν πρόλαβα να σταματήσω. Φοβήθηκα ότι σε σκότωσα».

«Πού είναι τα πράγματά μου;»

«Ποια πράγματά σου;»

«Είχα μαζί μου έναν μπόγο με ρούχα».

«Δεν ξέρω, θα γυρίσω πίσω, δεν είναι μακριά».

Το αυτοκίνητο, πέντε λεπτά μετά, γύρισε στο σημείο που ήμουν πριν πέσω πάνω του. Ο μπόγος μου ήταν εκεί, απείραχτος.

«Ευτυχώς», ψιθύρισα με ανακούφιση. Οι φωτογραφίες μου είχαν σωθεί.

«Στ' αλήθεια αισθάνεσαι καλά; Φαίνεσαι πολύ χλομή».

Δεν απάντησα.

«Πού θέλεις να σε πάω; Πού είναι το σπίτι σου;»

«Δεν έχω σπίτι», είπα με κόπο και αναλύθηκα σε δάκρυα.

«Ωστε πήγες να αυτοκτονήσεις... έτσι δεν είναι;»

Δεν απάντησα. Μου χάιδεψε τα μαλλιά.

«Φτωχό παιδί... Μήπως θέλεις να μου μιλήσεις; Έλα, μη φοβάσαι. Κοίτα, απόψε θα σε πάρω σπίτι μου και μετά θα δούμε τι μπορώ να κάνω για σένα. Μένω στο Μαρούσι, λίγο μακριά απ' την Αθήνα, όμως είναι ένας παράδεισος, θα σου αρέσει».

Έτσι γνώρισα την κυρία Έλενα Γκερέτα, μια θαυμάσια κυρία, που ήταν χήρα καθηγητού πανεπιστημίου και ζούσε μεταξύ Αθηνών και Παρισιού, όπου εργαζόταν μόνιμα ο γιος της, γιατί είχε σπουδάσει εκεί και είχε παντρευτεί Γαλλίδα. Η κυρία Έλενα με πήρε υπό την προστασία της όταν της εξιστόρησα τι είχε συμβεί στο σπίτι που εργαζόμουν.

«Κανονικά θα έπρεπε να τους μηνύσεις γι' αυτή την απάνθρωπη συμπεριφορά, αλλά ποιος θα σε πιστέψει; Αυτοί είναι οικογένεια με κύρος και δύναμη κι εσύ ένα τίποτε για την κοινωνία. Έτσι είναι δυστυχώς τα πράγματα, χρυσό μου παιδί. Όμως εγώ σε πιστεύω και θα σε βοηθήσω. Σε δυο εβδομάδες θα φύγω για το Παρίσι και δε θα επιστρέψω πριν από έξι μήνες. Γι' αυτό θα φροντίσω να σου βρω στέγη. Έχω κάτι στον νου μου».

Έμεινα στο σπίτι της κυρίας Έλενας γύρω στις πέντε μέρες και την έκτη με πήρε με το αμάξι της και κατεβήκαμε στην οδό Πατησίων, κοντά στο Πεδίον του Άρεως. Ανεβήκαμε σε ένα όμορφο διώροφο σπίτι με μια μικρή αυλή και όμορφο κήπο. Η κυρία Έλενα χτύπησε την εξώπορτα κι ένας ψηλός, ηλικιωμένος άντρας με γυαλιά και ευγενικό πρόσωπο μας υποδέχτηκε.

«Καλή σας μέρα, κύριε Ευάγγελε», είπε η προστάτιδά μου. «Σας έφερα το κορίτσι».

«Καλώς να έρθει», είπε ο ευγενής κύριος και μας έμπασε μέσα.

Αυτή τη φορά δεν αισθανόμουν καθόλου άσχημα ούτε φοβόμουν. Το αντίθετο, στο όμορφο αυτό και λιτό σπίτι, που ήταν γεμάτο βιβλία, ένιωσα μια πρωτόγνωρη γαλήνη και ασφάλεια. Προχωρήσαμε μέσα και τότε είδα την όμορφη εκείνη κυρία με τα ασημένα μαλλιά και το γαλήνιο πρόσωπο γεμάτο καλοσύνη

να μου χαμογελάει καθισμένη επάνω σε μια καρέκλα με ρόδες.

«Καλημέρα, κυρία Δήμητρα», είπε η κυρία Έλενα και τη φίλησε με πραγματική χαρά στα μάγουλα. «Κοίτα ποια σου έφερα. Έναν πραγματικό θησαυρό».

Πλησίασα τη γυναίκα. Εκείνη μου άπλωσε τα χέρια της χαμογελώντας γλυκά.

«Πώς σε λένε, παιδί μου;»

«Ευγενία, κυρία. Ευγενία Φοράνκου».

«Ωραίο και ευγενικό όνομα που ταιριάζει σε ένα όμορφο και ευγενικό κορίτσι. Εμένα με λένε Δήμητρα Γιανναρά και από εκεί ο άντρας μου, ο Ευάγγελος, δάσκαλος εν ενεργεία. Κι εγώ δασκάλα ήμουν, μέχρι που ένα ατύχημα με άφησε ανάπηρη. Κι έτσι σκέφτηκα ότι ένα κορίτσι μου είναι απαραίτητο, πρώτα για συντροφιά και ύστερα για τις δουλειές του σπιτιού. Λοιπόν, τι λες, θέλεις να είσαι εσύ αυτό το κορίτσι; Η Έλενα μας μίλησε με τα καλύτερα λόγια για σένα και... μας τα είπε όλα. Πρέπει να έχεις περάσει πολλά, παιδί μου».

Τα λόγια της ήταν βάλσαμο στην καρδιά μου. Γονάτισα στα πόδια της και φίλησα τα δυο της χέρια μουσκεύοντάς τα με τα δάκρυά μου.

«Α, όχι τέτοια», είπε αυστηρά ο κύριος Ευάγγελος και με άδραξε απ' τους ώμους. «Σε αυτό το σπίτι εμείς δεν έχουμε δάκρυα, παρά μόνο γέλια. Για σκούπισε τα όμορφα μάτια σου και χαμογέλα. Έτσι μπράβο. Λοιπόν, Έλενα, η μικρή μάς αρέσει και θα την κρατήσουμε».

«Το ήξερα», είπε η γυναίκα περιχαρής. «Είναι αυτό που ψάχνατε και αυτό που γύρευε εκείνη. Από τότε μπορεί να έρθει;»

«Μα από τώρα, φυσικά».

«Ωραία, πάω να φέρω τα πράγματά της».

Έτσι εγκαταστάθηκα στο σπίτι της οικογένειας Γιανναρά, δύο υπέροχων ανθρώπων, που πάντα τους θυμάμαι με αγάπη και που τους θεωρούσα γονείς μου. Απ' την πρώτη κιόλας μέρα

ένιωσα το σπίτι τους δικό μου σπίτι. Ο κύριος Ευάγγελος έφευγε πρωί για το σχολείο του, που βρισκόταν κάπου εκεί κοντά, ενώ η κυρία Δήμητρα έμενε πάντα μέσα να τον περιμένει. Μαζί μου, όμως, η ζωή της άλλαξε. Άρχισα να την πηγαίνω βόλτα με το αναπηρικό καροτσάκι της στο Πεδίον του Άρεως, στην οδό Πατησίων, να χαζεύουμε τα μαγαζιά, να κάνουμε μαζί τα ψώνια, και μετά γυρίζαμε πίσω στην αυλίτσα μας να ταΐσουμε τις γάτες, να ποτίσουμε τα λουλούδια, να μαγειρέψουμε παρέα, να συζητήσουμε, να γελάσουμε, μέχρι να 'ρθει ο κύριος Ευάγγελος στις δύο το μεσημέρι, να φάμε όλοι μαζί και μετά να ξεκουραστούν εκείνοι, ενώ εγώ όλο και με κάποια δουλειά θα καταγινόμουν. Εκείνοι βέβαια με μάλωναν, όμως εγώ, με τη δροσιά των δεκαπέντε χρόνων μου, πού να καθίσω ήρεμη.

Το αγαπημένο αυτό μορφωμένο ζευγάρι είχε μια κόρη παντρεμένη στην Αμερική με έναν Αμερικάνο μαύρο και, απ' ό,τι είχα καταλάβει, αυτό τους είχε ενοχλήσει. Αν και προοδευτικοί άνθρωποι, το γεγονός ότι είχαν εγγόνια μιγάδες ήταν κάτι που δεν τους έκανε ιδιαίτερα υπερήφανους. Γι' αυτό και δεν υπήρχε ούτε μία φωτογραφία τους καθραρισμένη μέσα στο σπίτι. Ούτε και μιλούσαν για την κόρη τους. Πότε πότε κατέφθανε κάποιο γράμμα της απ' το Χιούστον του Τέξας, χωρίς να τους δίνει αυτό την ιδιαίτερη χαρά που έχει ο γονιός όταν λαμβάνει νέα απ' το παιδί του.

Ένα βράδυ η κυρία Δήμητρα αναλύθηκε σε κλάματα. Την είχε πιάσει το παράπονο γιατί η κόρη της είχε γεννήσει το τρίτο παιδί της και αυτή ήταν γιαγιά τριών εγγονιών που δεν τα είχε δει ποτέ της. Κατά βάθος ήθελε να τα αγκαλιάσει ως γιαγιά που ήταν, όμως αυτές οι περίεργες αρχές της δεν την άφηναν.

«Δεν έπρεπε να κάνει αυτό τον γάμο, δεν έπρεπε».

Δεν είπα τίποτε. Τι να έλεγα; Δεν ήταν δική μου δουλειά να ανακατεύομαι στα οικογενειακά τους, δουλειά μου ήταν να τους προσέχω και να τους φροντίζω.

Στις 18 του Γενάρη του 1940 έκλεισα τα δεκαπέντε μου χρό-

νια και μπήκα αισίως στα δεκάξι. Είχα ψηλώσει άλλους τρεις πόντους και έμοιαζα εικοσάχρονο κορίτσι. Είχα ήδη εφτά μήνες στο σπίτι των δασκάλων και μου είχαν ετοιμάσει μια όμορφη γιορτή με τούρτα και δώρα και καλεσμένους. Με είχαν στείλει στην Αθήνα για κάτι δουλειές που μου έφαγαν όλη τη μέρα και όταν επέστρεψα στο σπίτι στις έξι το απόγευμα, με υποδέχθηκαν με μπαλόνια και γέλια. Είχαν καλέσει δυο τρεις φίλους δασκάλους και έναν νέο που δε γνώριζα. Ήταν ψηλός, μελαχρινός, με ένα λεπτό μουστάκι και μαλλί όλο δαχτυλίδια. Δεν μπορούσα να πάρω τα μάτια μου από πάνω του. Ήταν η πρώτη φορά που τραβούσε την προσοχή μου ένας άντρας με διαφορετικό τρόπο.

Τον έλεγαν Σωτήρη και ήταν νεοδιόριστος δάσκαλος στο σχολείο του κυρίου Ευάγγελου. Ο κύριός μου τον είχε συμπαθήσει απ' την πρώτη στιγμή, γι' αυτό τον κάλεσε στο γλέντι μας. Η συμπάθεια μεταξύ μας ήταν αμοιβαία. Μόλις είκοσι τεσσάρων χρόνων, ο Σωτήρης άρχισε να βρίσκει χίλιες μύριες δικαιολογίες για να έρχεται στο σπίτι μας. Πότε για να βοηθήσει τον κύριο Ευάγγελο σε κάτι γραπτά, πότε για να φέρει γλυκά στην κυρία Δήμητρα, πότε τάχα για να πιει καφέ, πότε γιατί συνόδευσε τον κύριο Ευάγγελο απ' το σχολείο.

Στο τέλος, αρχές καλοκαιριού, δεν άντεξε και μια μέρα μου εξομολογήθηκε τον έρωτά του. Το είχα καταλάβει, όμως δεν πίστευα ότι μπορεί ένας μορφωμένος άντρας να κοιτάξει εμένα την αγράμματη. Βέβαια, κανείς δε γνώριζε ότι δεν ήξερα ούτε το όνομά μου να γράφω. Ακόμη και οι δάσκαλοι πίστευαν ότι γνώριζα τη στοιχειώδη αλφαβήτα. Απ' την άλλη, είχα ντραπεί να τους το αναφέρω, αφού δε με είχαν ρωτήσει.

«Σ' αγαπώ, Ευγενία», μου είπε ο Σωτήρης. «Θέλω να γίνεις γυναίκα μου».

Έσκυψα το κεφάλι γεμάτη ντροπή.

«Δεν ξέρω τι μου λες, κύριε Σωτήρη».

«Ξέρεις πολύ καλά τι σου λέω. Και σταμάτα αυτό το κύριε

Σωτήρη. Το ξέρω πως είσαι μικρή, όμως μπορώ να περιμένω μέχρι να γίνεις δεκαοχτώ. Στο μεταξύ μπορούμε να αοραβωνιαστούμε, αν το θέλεις κι εσύ».

Τα είχα χάσει. Τον ήθελα πολύ, πρέπει να τον αγαπούσα κι εγώ, τότε βέβαια δε γνώριζα πολλά από έρωτες. Όμως τον είχα στη σκέψη μου.

«Θα μιλήσω του δασκάλου», μου είπε.

Μια εβδομάδα μετά ο κύριος Ευάγγελος γύρισε πολύ σοβαρός απ' το σχολείο και χωρίς τα συνηθισμένα χαμογέλα.

«Τι συμβαίνει, Ευάγγελε;» τον ρώτησε η κυρία Δήμητρα απορημένη.

«Για έλα εδώ, Ευγενία», μου είπε εκείνος. «Κάθισε κάτω».

Κάθισα απέναντί του στο τραπέζι λιγάκι ανήσυχη.

«Δε μου λες, πόσο καιρό βλέπεις τον Σωτήρη;»

Ξαφνιαστήκα. Το ίδιο και η δασκάλα.

«Τι θέλετε να πείτε, κύριε Ευάγγελε;»

«Αυτό που σε ρώτησα».

«Τον βλέπω πάντα εδώ, όποτε έρχεται στο σπίτι».

«Ποτέ εκτός σπιτιού;»

«Ποτέ, σας το ορκίζομαι».

«Μα τι πράγματα είναι αυτά, Ευάγγελε; Αφού το κορίτσι είναι πάντα μαζί μου», είπε η δασκάλα.

«Το ξέρεις πως μου ζήτησε το χέρι της; Είναι φουλ ερωτευμένος ο Σωτηράκης. Θέλω να γνωρίζω μέχρι πού φτάνει η γνωριμία τους».

«Πουθενά δε φτάνει η γνωριμία τους», τον διέκοψε η γυναίκα του. «Ωραίο κορίτσι είναι η Ευγενούλα μας, την είδε και την ερωτεύτηκε. Αυτό είναι όλο. Μπα σε καλό σου, άντρα μου. Ξεκούτιανες από τώρα; Ξέχασες τα δικά μας;»

Ο δάσκαλος, σαν να συνήλθε, χαμογέλασε.

«Εσύ τι λες, Ευγενία, τον θέλεις τον Σωτήρη;»

«Εγώ; Δεν ξέρω απ' αυτά... ό,τι πείτε εσείς».

«Το παιδί είναι μια χαρά», είπε η δασκάλα, «όμως το κορίτσι μας είναι ακόμη μικρό. Να περιμένει μέχρι να μεγαλώσει».

«Αυτό του είπα κι εγώ και συμφώνησε. Θέλει όμως να αρραβωνιασθούν».

Έτσι, αρραβωνιάστηκα με τον Σωτήρη στις 10 Απρίλη του 1940, με μάρτυρες τους δυο δασκάλους, που με είχαν σαν δικό τους παιδί. Ο Σωτήρης είχε τους γονείς του στη Θεσσαλονίκη και μου υποσχέθηκε ότι σύντομα θα πηγαίναμε να τους γνωρίσουμε.

Δυο μέρες μετά εξομολογήθηκα στην κυρία Δήμητρα το μεγάλο μου μυστικό: ότι δε γνώριζα ούτε το άλφα ούτε το βήτα. Η καημένη ξεπελάγη, γιατί δεν το περίμενε, όμως μου είπε: «Δε γίνεται να 'σαι γυναίκα δασκάλου και να μη γνωρίζεις γράμματα. Άκου να σου πω: Από αύριο αρχίζεις το σχολείο. Κουβέντα δε θα πεις σε κανέναν. Απ' την ώρα που θα φεύγει ο δάσκαλος μέχρι να γυρίσει θα έχουμε μαθήματα».

«Και πότε θα μαγειρεύουμε;» ρώτησα με ενοχή.

«Αποβραδής, χωρίς να το καταλάβει ο δάσκαλος».

Ο ενθουσιασμός της που επιτέλους θα είχε έναν μαθητή μετά από τόσα χρόνια απραξίας στο σπίτι την είχε συνεπάρει περισσότερο απ' ό,τι εμένα. Έτσι, την επομένη, αφού αγοράσαμε όλα τα σχετικά, άρχισαν τα μαθήματα. Στην αρχή τα βρήκα όλα δύσκολα, όμως πολύ γρήγορα μπήκα στο νόημα των λέξεων κι έγινα άριστη μαθήτριά. Η κυρία Δήμητρα ήταν πολύ περήφανη για μένα. Όμως το μυστικό μας αποκαλύφθηκε απ' τον δάσκαλο και μας μάλωσε που το κρατούσαμε κρυφό. Τώρα είχα δύο δασκάλους κι έκανα εντατικά μαθήματα. Μέχρι να τελειώσει το καλοκαίρι, είχα τελειώσει την πρώτη και δεύτερη τάξη και είχα μπει στην τρίτη δημοτικού. Ο Σωτήρης είχε πάει στη Θεσσαλονίκη, στους γονείς του, για έναν μήνα, μόνος του, μια και ο κύριος Ευάγγελος θεώρησε ότι δεν ήταν σωστό να πάω μαζί του, έστω και αρραβωνιασμένη. Ήταν πολύ αυστηρός σε θέματα ηθικής.

Εκείνο το καλοκαίρι κατεβήκαμε αρκετές φορές με τους δα-

σκάλους στο Φάληρο για μπάνιο. Τόσο καιρό μακριά απ' τη θάλασσα, η θέα της μου φάνηκε πιο μαγευτική από ποτέ. Την αγαπούσα τη θάλασσα, μου είχε λείψει, κι ας μου είχε στερήσει τον πατέρα μου. Κι ενώ οι υπόλοιποι τσαλαβουτούσαν στα ρηγά, εγώ απομακρυνόμουν αρκετά μέσα, σε σημείο που μια μέρα ο κύριος Ευάγγελος με κατσάδιασε για τα καλά.

«Θα μείνουμε από καρδιά καμιά μέρα με τα καμώματά σου, Ευγενία. Τι είσαι εσύ, ψάρι, και απομακρύνεσαι στα βαθιά; Μην το ξανακάνεις αυτό, κόρη μου, γιατί δεν το αντέχω».

«Δε θα το ξανακάνω, κύριε Ευάγγελε», του είπα, όμως πάλι απομακρυνόμουν.

Σε μία από αυτές τις εξόδους μας στη θάλασσα, έπεσα μια μέρα μούρη με μούρη με την οικογένεια Ανδρεάδη σύσσωμη. Η κυρία Εύη σούφρωσε το πρόσωπό της σαν με είδε, ο κύριος Αναστάσης μου χαμογέλασε, η δεσποινίς χάρηκε και ο γιος έσκυψε το κεφάλι τάχα ότι δε με είδε. Το είπα στον κύριο Ευάγγελο και στη γυναίκα του ότι εκείνος ο χοντρός ήταν ο παρ' ολίγον βιαστής μου. Ο κύριος Ευάγγελος ξαφνικά τάχυνε το βήμα του και στάθηκε εμπρός απ' τον υπουργό.

«Είστε ο κύριος Ανδρεάδης Αναστάσιος, ο υπουργός;» τον ρώτησε με σεβασμό.

«Ναι, εγώ είμαι. Ο κύριος;»

«Ευάγγελος Γιανναράς, διδάσκαλος. Τα σέβη μου, κύριε υπουργέ, και θα ήθελα να σας συγχαρώ για το έργο σας, όμως, κύριε υπουργέ, θα ήθελα να σας συλλυπηθώ για τον υιό σας, που φέρει το όνομά σας».

Ο Ανδρεάδης χλόμιασε.

«Τι θέλετε να πείτε, κύριε;»

Η κυρία Εύη τον τράβηξε απ' το μανίκι.

«Πάμε να φύγουμε, δεν ανέχομαι τέτοιες προσβολές».

«Τι θέλετε να πείτε, κύριε Γιανναρά; Επιμένω».

«Θέλω να πω ότι είναι κατάντια ένας υιός υπουργού να επι-

τίθεται εν μέσω της νυχτός για να βιάσει μια αθώα υπηρέτρια και ακόμη πιο κατάντια να τον καλύπτει η μάνα του, πετώντας το άτυχο κορίτσι έξω απ' το σπίτι μεσάνυχτα».

«Τι είπατε, κύριε;»

Ο υπουργός είχε χλομιάσει για τα καλά.

«Έτυχε αυτό το κορίτσι, η Ευγενία Φράνκου, να φτάσει στο κατώφλι μας και από τότε φώτισε το σπίτι μας απ' την ευγένεια και την καλοσύνη της ψυχής της, έναν χρόνο τώρα. Τα ξέρουμε όλα για τον κανακάρη σας, που αύριο θα κυβερνήσει τη χώρα μας, και λυπάμαι πολύ που δε φερθήκατε όπως έπρεπε».

Ο υπουργός κοίταξε τη γυναίκα του.

«Τι είναι αυτά που ακούω, Ευλαμπία; Εσύ δε μου είπες ότι η Ευγενία το έσκασε απ' το σπίτι το βράδυ που έλειπα; Δε μου λες, Τάκη, είναι αλήθεια όλα αυτά που ισχυρίζεται ο κύριος εδώ;»

Ο γιος του είχε κερώσει.

«Εγώ, πατέρα... Όχι ακριβώς...»

«Αρκετά», είπε αυστηρά. «Αυτή τη στιγμή επιστρέφουμε όλοι στο σπίτι, όπου θα λογαριαστούμε όπως πρέπει». Γύρισε προς τον δάσκαλο: «Λυπούμαι πολύ, πάρα πολύ, κύριε Γιανναρά. Δε γνώριζα τίποτε από όλα αυτά. Σας δίνω τον λόγο μου ότι θα φερθώ όπως πρέπει».

«Και κάτι άλλο, κύριε υπουργέ».

«Παρακαλώ...»

«Η Ευγενία, όταν πετάχτηκε έξω απ' το σπίτι εκείνο το βράδυ, δεν πήρε τα χρήματα που της δίνετε για την εργασία της. Τα ξέχασε κάτω απ' το στρώμα του κρεβατιού της μέσα στη σαστισμάρα της. Εξάλλου, τι να τα έκανε, αφού πέντε λεπτά μετά έπεσε στις ρόδες ενός αυτοκινήτου;»

«Ποια είναι η διεύθυνσή σας, κύριε Γιανναρά;»

«Ένα λεπτό να σας τη γράψω».

«Ευχαριστώ πολύ».

«Τα σέβη μου, κύριε υπουργέ».

Λίγες μέρες αργότερα ο ταχυδρομός έφερε στο σπίτι μας χρήματα που ισοδυναμούσαν με μισθούς πέντε χρόνων, μαζί με ένα μεγάλο συγγνώμη. Το τι έγινε με τον γιο του δεν έμαθα ποτέ. Σίγουρα όμως θα είχε πάρει το μάθημά του.

«Τέλος καλό, όλα καλά», είπε η κυρία Δήμητρα περιχαρής.

«Τι να τα κάνω τόσα χρήματα;» ρώτησα απορημένη.

«Χρυσές λίρες», είπε ο δάσκαλος.

«Χρυσές λίρες;»

«Ναι, παιδί μου, αυτό κάνουμε εμείς με το περίσσειμά μας. Ο χρυσός δε χάνει ποτέ την αξία του».

Ευτυχώς που άκουσα τον δάσκαλο και έκανα τα λεφτά μου χρυσές λίρες. Ευτυχώς.

Ο Σεπτέμβρης ήρθε γρήγορα, τα σχολεία άνοιξαν, ο Σωτήρης γύρισε μαυρισμένος και πιο γεροδεμένος.

«Ας είναι καλά η μάνα», είπε ο κύριος Ευάγγελος, «που ποιος ξέρει πόσα φαγητά μαγειρεύει για τον κανακάρη της».

Ήμουν χαρούμενη για τον ερχομό του Σωτήρη και η ζωή μας γύρισε στους συνηθισμένους ρυθμούς της. Βέβαια, το περιστατικό με τον γιο του Ανδρεάδη δεν του το αναφέραμε ποτέ, δεν υπήρχε λόγος να το μάθει.

Στις 26 Οκτώβρη αποφασίσαμε να γιορτάσουμε την ονομαστική εορτή της κυρίας Δήμητρας. Επειδή όμως έπεφτε Σάββατο και ο κόσμος είχε πολλές εξόδους, συμφωνήσαμε να γίνει η γιορτή στις 27 Οκτώβρη, Κυριακή.

Αρχίσαμε απ' τις οχτώ το βράδυ και το γλέντι καλά κρατούσε, με χορό, φαγητό και καλό κρασί. Ήρθαν πολλοί παλιοί συνάδελφοί της και η καημένη η κυρία Δήμητρα μόνο όρθια που δε σηκώθηκε να χορέψει.

Ο Σωτήρης βρήκε την ευκαιρία να με στριμώξει στον κήπο.

«Σ' αγαπώ, σ' αγαπώ», μου είπε. «Θέλω να είμαι μαζί σου, να γίνεις γυναίκα μου».

«Μη βιάζεσαι», του είπα λαχανιασμένη. «Θα γίνει κι αυτό».

«Μα δεν αντέχω άλλο, Ευγενούλα, σε βλέπω και λιώνω».

Έβαλα τα γέλια και ξέφυγα απ' την αγκαλιά του τρέχοντας. Ήξερα τι ήθελε ο Σωτήρης, όμως δεν υπήρχε περίπτωση για κάτι τέτοιο πριν μας ευλογήσει η εκκλησία.

Γύρω στα μεσάνυχτα το γλέντι τελείωσε και, αφού συμμαζεψα κάπως, πέσαμε για ύπνο. Την επομένη, Δευτέρα, ο δάσκαλος είχε σχολείο. Κι εμένα με περίμενε πολλή δουλειά στο σπίτι.

Κοιμόμουν πολύ βαθιά, όταν ένας ακαθόριστος ήχος τρύπησε το μυαλό μου. Προσπάθησα να γυρίσω το κεφάλι, όταν ο ήχος ακούστηκε ακόμη πιο δυνατός. Ανασηκώθηκα απ' το κρεβάτι μου και κοίταξα το ρολόι στο κομοδίνο: έξι και σαράντα πέντε ακριβώς. Τα φώτα στο σαλόνι άναψαν και ο κύριος Ευάγγελος μπήκε σαν σίφουνας στο δωμάτιό μου.

«Ευγενία, παιδί μου, ντύσου γρήγορα».

«Τι είναι αυτός ο θόρυβος;» τον ρώτησα. «Και γιατί να ντυθώ;»

«Γιατί έχουμε πόλεμο, παιδί μου. Είναι οι σειρήνες πολέμου».

«Πόλεμο; Τι πόλεμο; Με ποιον;»

Η κυρία Δήμητρα μπήκε με το καρότσι της στο δωμάτιό μου.

«Τελικά έγινε αυτό που φοβόσουν, Ευάγγελε».

«Το περιμέναμε, όμως, απ' την άλλη, δεν ήμασταν σίγουροι».

«Μα τι συμβαίνει τέλος πάντων;»

Ο δάσκαλος άνοιξε το ραδιόφωνο. Σε όλα τα σπίτια τα φώτα είχαν ανάψει και ο κόσμος έβγαινε με τις πιζάμες στους δρόμους και ρωτούσε τι συμβαίνει. Μετά από δεκαπέντε λεπτά ο ήχος των σειρήνων σταμάτησε και όλοι οι κάτοικοι της πρωτεύουσας πληροφοροηθήκαμε έκπληκτοι μέσω διαγγέλματος ότι ο δικτάτωρ της Ιταλίας Μπενίτο Μουσολίνι είχε κηρύξει τον πόλεμο κατά της Ελλάδος. Ενώ εμείς κοιμόμαστε, γύρω στις τρεις το πρωί, ο πρεσβευτής της Ιταλίας Γκράτσι επισκέφτηκε τον πρόεδρο της κυβέρνησης Ιωάννη Μεταξά στο σπίτι του στην Κηφισιά, και επέδωσε σε αυτόν το τελεσίγραφο για την παράδοση της Ελλάδας, που έληγε σε ένα τρίωρο, δηλαδή στις έξι το πρωί. Σε περίπτω-

ση άρνησης αποδοχής του τελεσιγράφου, τα ιταλικά στρατεύματα θα βάδιζαν κατά των ελληνικών εδαφών. Όμως ο Μεταξάς δεν περίμενε να τελειώσει η διορία, διότι είπε αποφασιστικά εκείνο το μεγαλόπρεπο ΟΧΙ, που σήμανε την αρχή του πολέμου.

Τα είχα χάσει, εγώ όχι μόνο τι είναι πόλεμος δε γνώριζα, αλλά ούτε ποιοι ήταν ο Μεταξάς, ο Γκράτσι, ο Μουσολίνι. Ο κύριος Ευάγγελος όμως, βαθιά πολιτικοποιημένος, τα ήξερε όλα και είχε προβλέψει πολλά. Ο πόλεμος μαινόταν στην Ευρώπη. Ο Χίτλερ ήταν ο μεγάλος πρωταγωνιστής του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Μουσολίνι, ένας φανατισμένος δικτάτωρ με έπαρση και τρελά οράματα, σύμμαχος του Χίτλερ, θέλοντας να επιδείξει την υπεροχή του στον πανίσχυρο Γερμανό, αποφάσισε στα καλά καθούμενα να επιτεθεί στην Ελλάδα. Εκείνη την εποχή στα σχέδια του Χίτλερ ήταν η επίθεση στη Ρωσία, και η φτωχή Ελλαδίτσα τού φαινόταν τόσο ασήμαντη και αδιάφορη, που ούτε καν καταδέχτηκε να την κοιτάξει στον χάρτη. Όμως για τον Μουσολίνι η κατάκτησή της ήταν ζήτημα τιμής ή υπεροχής.

Η επιστράτευση άρχισε σχεδόν αμέσως, μέσα σε ένα κλίμα πανελλαδικού ενθουσιασμού, που νόμιζες ότι ήταν γιορτή και όχι πόλεμος. Ο Σωτήρης έτρεξε αλαφιασμένος να μας αποχαιρετήσει, πριν επιβιβαστεί στο τρένο που θα τον οδηγούσε στο μέτωπο, κοντά στα ελληνοαλβανικά σύνορα.

«Σ' αγαπώ», μου είπε και με αγκάλιασε σφιχτά. «Μη φοβάσαι τίποτα. Θα τους κατατροπώσουμε τους μακαρονάδες μέχρι να πεις κύμινο. Θα το δεις».

Έμεινα να τον κοιτάζω, μέχρι που χάθηκε μέσα στο αυτοκίνητο που τον περίμενε.

Ο κύριος Ευάγγελος με αγκάλιασε προστατευτικά.

«Έχει δίκιο ο Σωτήρης. Αυτοί οι Ιταλοί δεν είναι για πόλεμο. Δώσ' τους καντάδες και καλό φαγητό. Θα τους διαλύσουμε».

Λένε πως κάθε φορά που ο Θεός βλέπει εμάς, τις πουτάνες, δακρύζει. Δακρύζει από ντροπή, μια και σ' εμάς δεν περισσεύει. Μα αν ο Θεός δακρύζει, ο Θάνατος μας χρωστάει!

Δεκαετία του 1950. Πάνω στις πληγές μιας Ελλάδας που ακόμη αιμορραγεί από τον πόλεμο, σε μια γειτονιά του Πειραιά, τη περιφέρημη Τρούμπα, ανάμεσα σε καπνούς στριφτών τσιγάρων και φθηνών ποτών, ο έρωτας εναποθέτει στα κορμιά γυναικών τα ξεφτισμένα όνειρά του και την ελπίδα πως η ζωή είναι μαγική κι ωραία. Μέρα και νύχτα οι πόρνες σουλατσάρουν στα στενοσόκακα, πουλώντας τα κορμιά τους για ελάχιστα χρήματα. Λίγα βήματα πιο πέρα οι τάχα προστάτες τους καραδοκούν σαν γύπες να αρπάζουν τη λεία τους, πουλώντας τους υποσχέσεις για ένα καλύτερο αύριο, φτιαγμένο με χρυσόσκονη και αγγέλους. Η κάθε μια από αυτές τις γυναίκες έχει να σου πει και μια διαφορετική ιστορία, που μπορεί να ξεκίνησε από τα καλύτερα σπίτια ή ακόμη κι από έναν γάμο, έναν αρραβώνα, έναν μεγάλο έρωτα. Μια από αυτές τις γυναίκες υπήρξα κι εγώ, γνωστή με το όνομα μαντάμ Τζένη, που από απλή πόρνη έφτασα να έχω το πιο διάσημο μπορντέλο της Τρούμπας.

Όχι, η ζωή δε μου στάθηκε στα δύσκολα. Εύκολα δεν υπήρχαν. Μια νύχτα δική μου ολόκληρη η ζωή σου... Αυτή τη νύχτα θα σου διηγηθώ. Πλέον στα ογδόντα μου, εδώ και πολλά χρόνια, είμαι η Ευγενία Φράνκου, μια αξιοσέβαστη γυναίκα που χαίρει μεγάλης εκτίμησης από την οικογένεια και το περιβάλλον της. Κανείς δεν έμαθε ποτέ ποια πραγματικά ήμουν. Γιατί το κάνω τώρα αυτό; Γιατί σε μένα ο θάνατος χρωστάει ακόμη...

Εκδόσεις **ΨΥΧΟΓΙΟΣ**

www.psichogios.gr

ISBN 978-618-01-0957-3

9 786180 109573

ΚΩΔ. ΜΗΧΗΣΗ: 16145

Ε Σ Ε Ι Σ Κ Ι Ε Μ Ε Ι Σ Π Α Ν Τ Α Σ ' Ε Π Α Φ Η